

ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის
ისტორიიდან

(ნორმალიზაციის პრინციპები „ვერიაში“)

ქართული ენა საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენაა, მასზე სახელმწიფო ზრუნავს. ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის სისტემატურ, გეგმაშეწონილ მუშაობას ხელმძღვანელობს თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომელიც საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებობს. ნორმების დადგენა ხდება იმ პრინციპთა მიხედვით, რომლებიც შეიმუშავა განათლების სახალხო კომისარიატთან შექმნილმა სპეციალურმა რესპუბლიკურმა კომისიამ (არნ. ჩიქობავას მოხსენების საფუძველზე) და რომელიც საფუძვლად დაედო ჯერ ამ კომისიის სახელით 1936 წ. გამოცემულ ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების კრებულს და შემდეგ — 1970 წ. გამოცემულ კრებულს „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები. პირველი კრებული“ (რომელშიც ის მცირე რედაქციული ცვლილებებით შევიდა). ამ პრინციპებს ემყარება დღესაც სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენა.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის პრინციპები მეცნიერულ წინამძღვრებზეა დაფუძნებული, ენის ძირითადი სპეციფიკიდან ამოდის:

ენა სისტემა — ენობრივ ნიშანთა ორგანიზებული სიმრავლეა. ფონეტიკური, მორფოლოგიური და სინტაქსური ფორმულებისა და პარადიგმების მოწესრიგებული ერთობაა.

ენა სოციალური მოვლენაა, ურთიერთობის საშუალებაა. ამიტომ ენობრივი ფაქტი გამართლებულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის იხმარება ენობრივი კოლექტივის მიერ, მიღებულია გაგებინების საშუალებად, დამკვიდრებულია ენაში, აქვს საზოგადოებრივი სანქცია.

ენობრივი სისტემა ისტორიულად ცვალებადია — ერთი ეპოქის (მაგ., ძველი ქართულის) სისტემისათვის კანონიერი ფორმა ხშირად უცხოა მეორე სისტემისათვის (მაგ., ახალი ქართულისათვის).

სალიტერატურო ენა ხალხის მეტყველებას ემყარება, მაგრამ განსხვავდება მისგან.

თავდაპირველად სალიტერატურო ენა ერთ რომელსამე კილოზე იღებს ორიენტაციას და სხვა კილოებსაც განუწყვეტლივ იახლოებს და უახლოვდება, მაგრამ სალიტერატურო ენის გზა არც ერთი კილოს განვითარების გზას არ ემთხვევა მთლიანად. დიალექტები სალიტერატურო ენის გამდიდრების უშრეტეი წყაროა.

ამის წყალობით **სალიტერატურო ენა საერთო ენაა მთელი ერისათვის**, ეროვნული ენაა. ამდენად ის უნდა იყოს ერთსა და იმავე დროს ერთიანი, დახვეწილი.

ნორმათა მოწესრიგება გულისხმობს სალიტერატურო ენის ყველა მხარის — ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსის — სადავო საკითხების გადაწყვეტას.

ნორმათა დადგენას საფუძვლად ედება **ობიექტური ანალიზის პრინციპი**. ანალიზის ობიექტია სალიტერატურო ენა, რომლისთვისაც ნორმებს ვეძებთ. ე. ი. ვაანალიზდება ამა თუ იმ ენობრივი ფაქტის ისტორია, გაირკვევა რამდენად ეგუება ეს მოვლენა ენის განვითარების ტენდენციებს, რამდენად გამართლებულია დღევანდელი ქართული ენის გრამატიკული სისტემის თვალსაზრისით, რამდენად გავრცელებული და დამკვიდრებულია ენაში (ე. ი. აქვს თუ არა სოციალური სანქცია), როგორია მისი გამოყენების სიხშირე კლასიკოსთა ენაში, არის თუ არა სხვაზე უფრო მარტივი წარმოების პრინციპის მიხედვით და ნათელი — მნიშვნელობის მიხედვით.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის პრინციპთა შემუშავებას წინ უძღოდა თითქმის საუკუნოვანი ფიქრი, სჯა, მუშაობა ნორმალიზაციის თეორიულ საკითხთა გარშემო.

მე-19 ს-ის 50-იანი წლების ბოლოდან მოყოლებული, **ერთი და ერთიანი სალიტერატურო ენისათვის**, სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციისათვის ბრძოლაში ბევრი საჭირობოროტო საკითხი წამოჭრილა. მსჯელობასა და ცხარე კამათში თანდათან ყალიბდებოდა მოსაზრებები როგორც კონკრეტულ, ისე ზოგად თეორიულ საკითხთა შესახებ.

ჩვენ საშუალება გვქონდა თვალი გაგვედევნებინა XIX ს-ის მეორე ნახევრისა და XX ს-ის 10—20-იანი წლების მოღვაწეთა ნააზრებისათვის სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ძირითად პრინციპებთან დაკავშირებით. ამ საკითხებით აღრეც დაინტერესებულან ჩვენი მკვლევრები¹. ჩვენ შევეცადეთ უფრო სრულად გავცნობოდიეთ ამ მასალას.

1 ს. გორგაძე, ახალი სალიტერატურო ქართულის ისტორიიდან: ე. „მნათობი“, 1925, №№ 1 და 2; 1926, № 5—6; შ. ძიძიგური, ქართული სამწერლობო ენის სიწმინდისათვის ბრძოლის ისტორიიდან: „მნათობი“, 1957, № 3, გვ. 60—70.

ამჯერად გვინდა წარმოვადგინოთ ერთი ნაწილი ამ მასალისა, კერძოდ, ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით შექმნილ ბეჭდვით ორგანოებში („საქართველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“) მოღვაწე ავტორთა შეხედულებები, მათ მიერ შემოთავაზებული თეზისები, რომლებიც უმეტესად სხვადასხვა წერილებშია ცალკეულ დებულებებად წარმოდგენილი, მაგრამ ერთად თავმოყრილი, საინტერესო სურათს იძლევა და წარმოდგენას გვიქმნის სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის პრინციპთა შემუშავების, ჩამოყალიბების ისტორიაზე.

მეტი გარკვეულობისათვის ცალ-ცალკე წარმოვადგენთ „საქართველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“ მოღვაწე ავტორთა პრინციპულ დებულებებს. ზოგი ავტორი სხვაგანაც აქვეყნებდა წერილებს ენის საკითხებზე, მაგრამ მათი ამოსავალი პრინციპები ძირითადად უცვლელი რჩებოდა. თვით ილიაც ჯერ კიდევ „ცისკარში“ მსჯელობდა ამ პრობლემებზე. ეს მასალაც აქ გათვალისწინებულია.

I. ილია ჭავჭავაძე. ცნობილია, რომ ახალი სალიტერატურო ქართული ენისათვის ბრძოლას სათავეში ედგა და წარმართავდა ილია ჭავჭავაძე. იგი შეუპოვრად იბრძოდა ქართული ენის წართმეულ უფლებათა აღსადგენად სკოლაში, სასამართლოში, დაწესებულებებში, ეკლესიაში... ასევე, ენის გასამდიდრებლად, დასახვეწად, რადგან სწამდა, რომ „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა“². ილია პრაქტიკულად იღვწოდა ენის გამარტივება-გახალხურებისათვის, ლექსიკური მარაგის შესავსებლად, ტერმინების შესაქმნელად და ა. შ. იგი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა ენის სიწმინდეს. როგორც ი. მანსვეტაშვილი ივონებს, ილია კატეგორიულად მოითხოვდა, ენა უნდა დავიცვათ შერყენილობისაგანო, რადგან ენა არის ბურჯი ერისა, მისი მეობის ნიშანი, მისი არსებობის აუცილებელი პირობაო. „ენას ისე უნდა ვულოლიავოთ, მოვუაროთ, როგორც დედა თავის პირმშო შვილს, ენა არის დედაბოძი საქართველოს ერთიანობისა, მთლიანობისა და თუ ეს დედაბოძი გამოვაცალეთ... ჭერი ჩამოგვენგრევა, სახლს ქვეშ მოიტანს და ჩვენი მშობელი ქვეყანა, ჩვენი საქართველო განადგურდება, განაეღება დედამიწის ზურგზეო“³. ამიტომ საგაზეთო

ავრთვე წიგნში: „სიტყვის ცხოვრება“, თბ., 1988, გვ. 167—187; ჯ. ჭუ მ ბ უ რ ი ძ ე, სალიტერატურო ენის საკითხი სამოციანი წლების ქართული კრიტიკაში, „ცისკარი“, 1966, № 1.

2 ი. ჭავჭავაძე, შინაური მიმოხილვა, 1881, მაისი, თბ. ტ. V, გვ. 80. მითითებული გვიქვს პ. ინგოროყვას რედაქტორობით გამოსული ანთომეულის მიხედვით (1951—1961 წწ.). სხვა გამოცემების ვამოყენების ორიოდ შემთხვევაში იქვე ვუთითებთ გამოცემას.

3 ი. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, თბ., 1985, გვ. 74.

მასალას მთელი რედაქცია ილიას მეთაურობით კითხულობდა, აწმ-
ლაშინებდა, ასწორებდა და მხოლოდ შემდეგ უშვებდა დასაბეჭდად.

ილიას უახლოესი თანამშრომლის გრ. ყიფშიძის სიტყვით, ილია
„დიდ ყურადღებას აქცევდა უფრო ენის სიწმინდეს, კანონიერებას,
ქართულის შესაბამისად სიტყვების დაწყობას და დასურათებში აზ-
რის გამოთქმას გლესკაცურ კილოზე. თვით ღრმა მცოდნე იყო ქარ-
თულისა და ყოვლის ღონისძიებით ცდილობდა, რომ გაზეთში ყოვე-
ლივე წმინდა ქართულით ყოფილიყო დაწერილი. ამ საქმეში თვით
იკისრა უფროსობა და ჩაგვიყოლია უმცროსები“⁴.

თავის წერილებში ილია ხშირად ეხება ენის საკითხებს. ყოველი-
ვე ამის მიუხედავად, ილიას მდიდარ მემკვიდრეობაში ენის თეორიულ
საკითხთა შესახებ რაიმე საგანგებო ნაშრომი არ ჩანს, მაგრამ მის მრავალ-
რიცხოვან პუბლიცისტურ წერილებში გაბნეულია მოსაზრებები,
დებულებები, მსჯელობა, რომელთაგან ზოგი შეიძლება დღეს გასა-
ზიარებელი აღარ იყოს, მაგრამ დიდი უმრავლესობა ძალზე საყურად-
ღებო, სავსებით მართებული, ღრმა აზრის შემცველია და ახალი ქარ-
თული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ამოსავალ დებულებებს
წარმოადგენს.

ილიასა და მისი უახლოესი თანამშრომლისა და თანამებრძოლის—
დავით ყიფიანის წებედულებები დაედო საფუძვლად იმ პოზიციას,
რაც „საქართველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“ ჩამოყალიბდა.

ილიას დებულებები ასეთია:

1. ენა არსებითი ნიშანია ეროვნებისა.

2. ენა ცვალებადია (ის იზრდება ვითარდება) ცვალებადია ენის
კანონებიც: „ხშირად იქნება, რომ კანონები, ერთ დროს საჭირონი.
სხვა დროს უფარგისნი არიან ხოლმე. ამიტომ ახალი ენა ძველ ენას
არა ჰგავს“⁵.

3. ენის კანონები ენაშივე უნდა ვეძებოთ. გრამატიკა არ არის ნორ-
მატიული მეცნიერება, რომელიც კანონებს, ნორმებს უწესებს და
უკარნახებს ენას. გრამატიკა თვით ენის სინამდვილიდან ამოდის, ენა-
ში არსებულ კანონებს შეისწავლის. ე. ი. გრამატიკის მიზანია, შეისწავ-
ლოს რა არის ენაში და არა ის, რომ უკარნახოს, რა უნდა იყოს ენა-
ში⁶. ესაა ძირითადი აზრი ილიას გამონათქვამისა — „ენას კანონს
თვითვე ენა აძლევს და არა რაიმე თეორეტიკა“⁷ და იგივეა საძირკველი
ილიას მიერ გამოთქმული ბევრი მართებული აზრისა.

4 კრ. „ილიას სამრეკლო“, თბ., 1987, გვ. 132.

5 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, „ციცქარი“, 1861, № 6, თხზ., ტ. III, გვ. 40.

6 არნ. ჩიქობავა, ილია ჭავჭავაძე ენის შესახებ, ტფ., 1936, გვ. 10—11.

7 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 40.

4. „ენა ერთი უნდა იყოს ლიტერატურაში და არა სამგვარი, სალიტერატურო ენა ბუნებით განუყოფელია... ლიტერატურის განზრახვაც ის არის, რომ ერთგვარი ენა შესდგეს და არა მრავალშტოიანი“⁸.

ამიტომ მიუღებელია სალიტერატურო ენაში ე. წ. „სამი შტილის“ არსებობა.

5. სალიტერატურო ენა უნდა იყოს ერთიანი, მონოლითური, დახვეწილი, ზედმეტი პარალელიზმებისაგან თავისუფალი, საყოველთაო ნორმებს დაქვემდებარებული.

ენის ერთობა ხალხის ერთობის, მისი ვრად ჩამოყალიბების აუცილებელი პირობაა, ხალხის ერთობის ერთ-ერთი ნიშანია. ენა ერთიანი უნდა იყოს მთელი ხალხისთვის. სალიტერატურო ენის ერთიანობისთვის აუცილებელია ერთგვარობა ენისა. სიჭრელე, პარალელურ ფორმათა არსებობა მონოლითურობას არღვევს, აძაბუნებს ენას. ამიტომაც იბრძვის ილია საყოველთაო წესების დასადგენად.

6. სალიტერატურო ენის სადავო საკითხთა გადაწყვეტა ერთბაშად შეუძლებელია. სასურველია ქართული ენის მცოდნე პირთა შეკრება და ამ კრებაზე ყველასთვის სავალდებულო წესების დადგენა⁹.

7. ახალი ქართული სალიტერატურო ენა უნდა დაეყრდნოს ცოცხალ მეტყველებას; ენა ხალხში ბუნებრივი სახითაა დაცული. ხალხი, ერი არის ენის პატრონი. სწორედ ხალხის მეტყველებაში უნდა ვეძებოთ ენის კანონები, „ხალხია ენის კანონის დამდები და არა ანბანთთეორეტიკა“¹⁰.

8. სალიტერატურო ენის დამკვიდრებაში, გამდიდრებასა და სიწმინდის დაცვაში დიდი როლი ენიჭება, მწერლობას. „ლიტერატურას შეჰყავს წარმატებაში ენა“¹¹. „ნიჭიერი მწერალიც ამისთვის არის სასარგებლო ენისათვის, რომ თავის თხზულებებში ენის სიმდიდრე გამოაჩინოს ხოლმე“¹².

9. მხატვრული ლიტერატურა ხალხისთვის იქმნება და მისთვის გასაგები, ბუნებრივი ენით უნდა იწერებოდეს.

8 ი. ჭავჭავაძე, სარდიონ-მესხიევის კრიტიკის გამო, თხზ., ტ. III, გვ. 446.

9 ილიას 1886 წ. 8 მარტს „ივერიის“ რედაქციაში მოუწვევია კიდევ სხდომა „განსახილველად საგრამატიკო საგანთა იმ აზრით, რომ ერთი საერთო, საყოველთაო კანონი დაიდგინოს მწერლობაში სახმარად“. იხ. ა. შანაძე, ილია ჭავჭავაძე, როგორც მებრძოლი ახალი სალიტერატურო ქართულის დამკვიდრებისათვის, წიგნში: „ილიას სამრეკლო“, თბ., 1987, გვ. 115—119.

10 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 212.

11 ი. ჭავჭავაძე, სარდიონ-მესხიევის კრიტიკის გამო, გვ. 446.

12 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 49.

„ყოველთვის უფრო სისიამოვნოა წასაკითხავად თხზულება დაწერილი საყოველღეო შინაურულს ენაზედა, იმ ენაზედ, რომლითაც ლაპარაკობს ქართველი კაცი თავის სახლში, თავის ცოლ-შვილში, ტოლთანა და ამხანაგთანა“¹³.

შეიძლება ლიტერატურა ყოველდღიურად მდიდრდებოდეს, იგებოდეს ახალის იდეებითა და აზრებითა, მაგრამ ცხოვრებაში ისე ადვილად არ გადადიოდეს ისინი. ამის უმთავრესი მიზეზი ის არის, „რომ თვით ლიტერატურის ენა დაუშორდა ხალხის ენასა, ხალხს ისე ადვილად არ შეეძლო გაგება მისი, რასაც კითხულობდა და... თუ ხალხი ვერ გაიგებს, არც ცხოვრებაში შეიტანს“ .

10. ამა თუ იმ სიტყვის სიაგვარგე დამოკიდებულია იმაზე, თუ რამდენად გამოიყენება ეს სიტყვა ენაში. თუ ხალხი მიიღებს სიტყვას, ენაში სახმარს სიტყვად დამკვიდრდება (ე. ი. თუ საზოგადოებრივ სანქციას მოიპოვებს), მაშინ ეს სიტყვა კანონიერი არსებობის უფლებით აღიჭურვება — ასეთ აზრს უნდა შეიცავდეს ილიას შემდეგი გამონათქვამი: „უფარვისი სიტყვაც არ არის ქვეყანაზედ, თუ ხალხი ხმარობს, მასსადამე, ვარგისიანია“¹⁴. ე. ი. რასაც საზოგადოებრივი სანქცია აქვს, მას არსებობის უფლებაც აქვს.

11. ლიტერატურა, წიგნი ენას მტკიცედ უნარჩუნებს თავის სახეს. წიგნის ენა, სალიტერატურო ენა უფრო დაცული, ორგანიზებული ენაა, უფრო დახვეწულია ცვლილებებისაგან, შედარებით მყარი და კონსერვატიულია. ამიტომ „ენები, რომელთაც უკვე მიუღწევიათ იქამდე, რომ თავისი ლიტერატურა აქვთ, თავისი მწიგნობრობა, უფრო ძლიერ უნდა ეურჩებოდნენ ცვლილებას, რადგანაც ლიტერატურა, მწიგნობრობა... ძლიერ ინახავენ სიტყვებს და ერთხელ დადგენილ ფორმებს“¹⁵.

12. ახალი ქართული სალიტერატურო ენისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ძველ ქართულ მწერლობას, ენას: „ძველი თაობის მწერლობამ თავისი ფერი დასდო ახალსაც, შესამჩნევი გავლენა იქონია ახალზე და ამ გავლენას ვერასგზით ვერ მივიჩნევთ მავნებელ გარემოებად... ის ცოდნა ენისა და მწერლობისა, რამდენიც დღესა ვვაქვს, უმთავრესად ისევე ძველის მწერლობის საქმეა“¹⁷.

13 ი. ჭავჭავაძე, სფირიძონის და თადეოზის ბაისი, ქ. „საქართველოს მოამბე“, 1863, №№ 5, 6, 7; თხზ., 1983, 111, 442.

14 ი. ჭავჭავაძე, „საქართველოს მოამბეზედ“, ქ. „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 1; თხზ., ტ. III, გვ. 64.

15 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 53.

16 ი. ჭავჭავაძე, აი ისტორია, „ივერია“, 1889, № 117; თხზ., ტ. IV, გვ. 85.

17 ი. ჭავჭავაძე, თურგდალეულნი და ახალი თაობა, „ივერია“, 1886, №№ 101, 102; თხზ., ტ. III, გვ. 312—313.

13. ქართული ენის ხმარების შეზღუდვა უარყოფითად მოქმედებს ენაზე, აღარიბებს და ასუსტებს მას: „ჩვენს ენას ჩვენში მოედანი არა აქვს სავარჯიშოდ“¹⁸.

14. ქართული ენა მზად არ არის მეცნიერების სამსახურისათვის. „ჩვენი ენა ჯერ მომზადებული არ არის დღევანდელს აზრს კაცობრიობისას საზოგადოდ და თუნდ ჩვენებურ ინტელიგენციისასაც აღებ-მიცემობა გაუწიოს გაუჭირვებლად“¹⁹.

15. ტერმინოლოგიის უქონლობა აფერხებს ჩვენს ენას, და მეცნიერების განვითარებას ჩვენს ქვეყანაში.

16. საერთაშორისო სიტყვები უნდა მიიღოს ქართულმა ენამ (ისევე, როგორც ყველა სხვა ენამ). ეს სიტყვები (მაგ.: ორიგინალი, სენტემენტალური და სხვ.) ყველა ხალხს მიუღია, როგორც ღვიძლი სიტყვები და იყენებს მათ. „არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ჩვენც ვიხმაროთ“. კიდევ რომ ავარიდოთ თავი მათ ხმარებას, ისინი „უთუოდ შემოგვეპარებიან, როგორც შემოგვეპარნენ: პოემა, პატუხა, ფილოსოფია, კრიტიკა, სტატია, ლოგიკა და სხვანი მრავალნი. უც არა ხალხს არ დაეძრახება, ის ცრუობს, რომელიცა ძრახავს მაგგვარ სიტყვების შემოტანას ენაში“²⁰. „ენის გამდიდრება სხვისა სიტყვებითა ერს არ დაამდაბლებს, თუ არ აამაღლებს“²¹.

17. ენის ლექსიკური მარაგის გამდიდრება წინ სწევს ერს გონებრივად. რაც უფრო ნაკლებ განათლებულია ხალხი, მით უფრო ცოტა სიტყვა აქვს თავის ენაში. სიტყვა აზრის გამოხატულებაა, ამიტომ ახალი სიტყვების შემატება ენაში ნიშნავს ენის გამდიდრებას, აზრის შემატებას, გონების გაფართოებას, ფეხის წინ წადვამას²².

18. ახალი სიტყვის (იქნება ის უცხო ენიდან შემოსული თუ წმინდა ქართულ ნიადაგზე შექმნილი) დასამკვიდრებლად და გასათავისებლად ენას დიდი დრო სჭირდება. „რაც უნდა კარგად მოიგონო სიტყვა, თუნდაც წმინდა ქართულიც იყოს, რაკი ამ სიტყვას ახალს მნიშვნელობას მისცემ, ისიც გაუგებარი იქნება ჯერხანად, როგორც უცხო სიტყვა... რასაკვირველია, ამ სიტყვის აზრს შეგეჩვევით თავის დროზედ“²³.

18 ი. ჭავჭავაძე, შინაური მიმოხილვა, „ივერია“, 1879, № 2; თხზ., ტ. V, გვ. 39.

19 ი. ჭავჭავაძე, აი ისტორია, „ივერია“, 1889, № 118; თხზ., ტ. IV, გვ. 93.

20 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 52—53.

21 ი. ჭავჭავაძე, სომეხთა მეცნიერნი და ქვათა ლაღაღი, „ივერია“, 1899, № 64; თხზ., 1907, ტ. V, გვ. 45.

22 ი. ჭავჭავაძე, ხელოვნება და მეცნიერება (ხელნაწერი); თხზ., ტ. III, გვ. 471.

23 იქვე.

ბევრი ქართული სიტყვა შეუდგენიათ (მაგ.: მოთხოვნილება, გველენა, მიმართულება, მეცნიერება...), ზოგი სიტყვისათვის კი აზრი, შინაარსი უცვლიათ (მაგ.: მამული). ერთხანს ეს სიტყვები ადვილად გასაგები არ იყო, შემდეგ თანდათან გავრცელდა, დამკვიდრდა (ე. ი. მოიპოვა საზოგადოებრივი სანქცია)²⁴.

19. მაგრამ უნდა ვებრძოლოთ უცხო სიტყვების მოზღვაებას ენაში. უცხო სიტყვის შემოტანა არ უნდა დავეშვათ იმ შემთხვევაში, როცა ქართულს მოეპოვება ბადალი სიტყვა ან გამოთქმა. ბარბარიზმებით არ უნდა დავანაგვიანოთ ენა. „მე „ოსტროვეზი“, „ლინიები“ და სხვა გარმიანული სიტყვები... ამისათვის დაეძრახე, რომ მაგის თანასწორ მნიშვნელობის სიტყვები არიან ჩვენს ენაში“²⁵.

20. რადგან ხალხისთვის ეწერთ, უპირველესი ამოცანა უნდა იყოს სიმარტივე ენისა. მართლწერის სიმარტივის პრინციპი გულისხმობდა ანბანიდან იმ ასოთა ამოღებასაც, რომელთაც ენა აღარ ხმარობდა (ა, ე, ვ, ჟ, მ), ეს გაამარტივებდა ორთოგრაფიას²⁶. „ეგ ასოები სულ ტყვილათ არიან ჩვენს ანბანში... ტყვილად ავრძელებენ ანბანსა, აძნელებენ მართლწერასა და სხვას არაფერს არ შეგვიძინებენ“²⁷.

II. დავით ყიფიანი. ახალი ქართული სალიტერატურო ენისათვის ბრძოლაში ილიას მხარში ედგა შესანიშნავი პუბლიცისტი და კრიტიკოსი. „საქართველოს მოიპობის“ ერთ-ერთი დამფუძნებელი დავით ყიფიანი. ილიასა და მისი მეგობრობა გიმნაზიის წლებიდან იწყება და პეტერბურგში კიდევ უფრო ღრმავდება. ფიქრობენ, რომ დავ. ყიფიანმა გააცნო ილიასა და სხვა ქართველ სტუდენტებს ჩერნიშევსკი და დობროლიუბოვი, რომლებთანაც მას ახლო ურთიერთობა ჰქონია²⁸.

ერის ცხოვრებასთან დაკავშირებულ ბევრ საკითხში ილია და დავ. ყიფიანი ერთ პოზიციასე იდგნენ, ერთად იბრძოდნენ. ენის პრინციპულ საკითხებზედაც მათი მოსაზრებები ძირითადად ეთახიბება ერთმანეთს.

24 ი. ჭავჭავაძე, ზელოვნება და მეცნიერება, გვ. 471.

25 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 53.

26 ამ ასოთა ზედმეტობას თანამედროვე ენისათვის გერ კიდევ ნაკო და დავით ჩუბინაშვილები აღნიშნავდნენ, მაგრამ მართლწერის გამარტივების პრინციპის ასე კატეგორიულად დაყენება და პრაქტიკულად ვადაჭრა ილიას დიდი დამსახურებაა.

ა. შანიძემ ილიას აზრი „ძველი“ ასოების შესახებ 8 დებულებად ჩამოაყოლია და დაასკვნა: „აქ წარმოდგენილია გარკვეული პრინციპები მნიშვნელოვანი რეფორმის ვსაბარებლად ქართული ორთოგრაფიის დარეშო. ეს პრინციპები დღესაც ძალის მქონეა და მაშინაც მისაღები უნდა ყოფილიყო“ (იხ. მისი ი. ჭავჭავაძე როგორც მებრძოლი ახალი სალიტერატურო ქართულსა დამკვიდრებისათვის, მოსკენება ენიშვის საბჭოს სხდომაზე, 1937, წიგნში: „ილიას სამრეკლო“, თბ., 1987, გვ. 99—100).

27 ი. ჭავჭავაძე, პასუხი, გვ. 41.

28 ალ. ქალანდაძე, ქართული ეურნალისტიკის ისტორია, III, თბ., 1985, გვ. 89—91.

დავ. ყიფიანის შესანიშნავი გამოკვლევა „არიგანი ქართული გრამატიკის შესამუშავებელ მასალებად“, რომელიც „საქართველოს მოამბეში“ (№ 3) გამოქვეყნდა, ბევრ საყურადღებო და მართებულ დებულებას შეიცავს როგორც ზოგადმეცნიერულ, ისე ქართული გრამატიკის საკითხთა შესახებ.

ჩამოაყალიბა რა მეცნიერულად მართებული აზრი გრამატიკის რაობის შესახებ („გრამატიკა ენის კანონების რიგზე დაწყობილი კრებაა“), დ. ყიფიანმა მიუთითა აგრეთვე გრამატიკის როლზე სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საქმეში²⁹. მისი დებულებები ასეთია:

1. გრამატიკის ერთ-ერთი ნაწილი, მორფოლოგიისა და სინტაქსის გვერდით, არის მართლწერა (აქ ის ტრადიციას მისდევს და ილიას შორდება). კანონიერ ფორმათა შესარჩევად გრამატიკამ უნდა მოგვეცეს გასაღები, გრამატიკა არის საყრდენი მართლწერის დასადგენად. გრამატიკა კანონმდებელია, ის აწესრიგებს ფორმათა მრავალფეროვნებას, აწესებს, რომელია კანონიერი ენაში არსებულ სადავო ფორმათაგან, მათგან უმართებულოს უარყოფს, მართებულ ფორმას კი აკანონებს, მოქალაქეობრივ უფლებებს ანიჭებს. „...სწორედ გრამატიკას ეკუთვნის გადამწყვეტი სიტყვა ენის ფორმათა მოწესრიგებაში“.

2. ენა იცვლება, იცვლება მისი ფორმები. ენის ცვლილება ენი-სავე შინაგან კანონებს ექვემდებარება, რომელთაც წინ ვერ აღვუდგებით. „ენა იცვლება, წარმატებაში შედის და ამ წარმატებასა და ცვლილებასაც თავისი ბუნებითი კანონი აქვს, რომლის წინააღდგომა ყოველთვის ფუჭია“³⁰.

3. ენის სრულყოფილად შესწავლისათვის, „ჭეშმარიტი ცნობისათვის“ საჭიროა ისტორიული გრამატიკა, რომელსაც შეუძლია გადამწყვეტი პასუხი გავცეს სალიტერატურო ენის ნორმათა საკითხებზეც. მხოლოდ ამგვარი გრამატიკა „არის ჩვენი ახალი დროების მოთხოვნილება“³¹.

²⁹ როგორც ნ. აბესაძე შენიშნავს, დავ. ყიფიანის მიერ „ყურადღების გამახვილება გრამატიკის ნორმატულობაზე ახალი სალიტერატურო ენის იმდროინდელი მდგომარეობით იყო გამოწვეული“ (იხ. მისი: გრამატიკის საკითხები XIX ს-ის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში, თბ., 1960, გვ. 17).

დავ. ყიფიანს შეად წელიწადს უმუშავია აღნიშნულ გამოკვლევაზე; 1857—1860 წლებში პეტერბურგის უნივერსიტეტში საჯარო ლექციები წაუკითხავს სალიტერატურო ენის ვახალბურებისა და ფუნქციადიკარგული ასოების ამოღების შესახებ (იხ. ალ. კალანდიაძე, ქართული ფურნალისტიკის ისტორია, III, თბ., 1985, გვ. 35).

³⁰ „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 3, გვ. 84.

³¹ იქვე, გვ. 84.

4. მრუდუა და ასასრულებლად შეუძლებელი აზრი იმის შესახებ, რომ სალიტერატურო ენად ავირჩიოთ ძველი სალიტერატურო ენის ფორმებთან შეზავებული „დარბაისლური“ კილო.

5. ასევე შეუძლებელია ძველი ენის გამოყენებაც, რადგან „ძველებური ენა ის ენა არ არის, რომელზედაც ეხლა ხალხი ლაპარაკობს, სულ სხვა ენა არის. თუ სხვა ენაა, სწავლა უნდა. ჯერა ხალხისთვის იმის საკუთარს ენაზე მარტო წერისა და კითხვის სწავლას ვერ ვახერხებთ, სხვა ენა როგორღა ვასწავლოთ! შესაძლებელიც რომ იყოს, რათ გავიჭიროთ საქმე?“³².

ამიტომ ჩვენთვის საჭირო კანონები ახალ ენაში უნდა ვეძებოთ, ძველ ენას კი მხოლოდ ისტორიული მნიშვნელობა თუ აქვს³³.

6. სალიტერატურო ენა ხალხის ცოცხალ მეტყველებას უნდა ემყარებოდეს. „გრამატიკის დამუშავებისათვის უპირველესი წყარო და საბუთიანობა უნდა იყოს ცოცხალი ხალხის ენა... ლიტერატურის ენაც ისეთი უნდა იყოს, რომელსაც უწოდებენ მდამბურსა. ჩვენა სწორედ ამ ენაზე გვსურს მარტო ლაპარაკი კი არა, წერაცა“³⁴.

„ცოცხალი ხალხის ენაში“ იგულისხმება „არა ენა ამა თუ იმ კუთხისა: ქართლისა, კახეთისა თუ იმერეთისა“, არამედ ის ენა, რომელზედაც „მთელი ქართველი ხალხი ლაპარაკობს“³⁵.

7. გრამატიკის (აგრეთვე მართლწერის წესების) შედგენის დროს დაუშვებელია, რომ რომელიმე კუთხის მეტყველებას მიეცეს უპირატესობა: „საერთო ეროვნული ენის განვითარებაში ყველა კუთხის მეტყველების უფლებები თანაბარია... ქართულ გრამმატიკაში საქართველოს არც ერთი მხარის გაცალკევება არ უნდა ჩავიდეს ქართული ენის საზოგადო კანონად“³⁶.

8. ქართველი საზოგადოების სხვადასხვა ფენის მეტყველება არსებითად ერთგვარია. სოციალური სხვაობა არ ნიშნავს ენის სხვაობას — ქართველი გლეხიცა და ფეოდალიც ერთი ენით — ქართული ენით — ლაპარაკობს. „ყური მიუგდეთ, სწორედ ერთნაირათა ლაპარაკობენ, ლაპარაკში ერთსა და იმავე გრამატიკულ ფორმებს ახმარებენ, როგორც გლეხები, ისე თავად-აზნაურნი... ენის ერთობისთვის ჩვენი ხალხის ბედნიერება სწორედ ეს არის“³⁷.

9. ენის ერთობა ხალხის ერთობაა, ხალხის ერთად შეკვრის, ერთად ჩამოყალიბების ნიშანია. ისეთ „საზოგადოებას, რომელიც არის შეკავშირებული ერთისა და საზოგადოს ენითა... ქვიან ხალხი“. „ენა მთე-

32 „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 3, ვვ. 87.

33 იქვე, ვვ. 79.

34 იქვე.

35 იქვე, ვვ. 87—88.

36 იქვე, ვვ. 91.

37 იქვე, ვვ. 79.

ლი ხალხის კუთვნილებაა, საზოგადო საკუთრებაა“. მთელი ხალხის ენა (ე. ი. ეროვნული ენა — ლ. ლ.) და სალიტერატურო ენა ერთი ენა უნდა იყოს.

სალიტერატურო ენა ხალხის მეობის ნიშანია: „ლიტერატურა არის ხალხის სიცოცხლე და იმ ხალხს, რომელსაც სალიტერატურო ენა არა აქვს მტკიცედ დადგენილი..., ხალხობა არ ეთქმის“³⁸.

10. ძველი ასოები (ა, ვ, უ, მ, ჯ) ზედმეტია, რადგან „ეხლა მნიშვნელობა აღარა აქვთ რა ენაში“. ამიტომაც დღევანდელ ენაში მათ ხმარობენ ყოველგვარი წესის გარეშე. ყოველი ზედმეტი ასოს ან მათი ნებისმიერი კომბინაციების შესაბამისი ბგერის გამოხატვა თავისუფლად შეუძლია სხვა ასოებს (მ=ე, ჰ; მ=პოი, ჯ=ხ, უ=ვ, უმ=ვე...), ე. ი. ამ ასოებს დღევანდელ ქართულში არავითარი საფუძველი არა აქვს და მათი ხმარება უარყოფილ უნდა იქნეს.

III. გრიგოლ ორბელიანი. აქვე გვინდა წარმოვადგინოთ შეხედულებები გრიგოლ ორბელიანისა, რომელიც, მართალია, ილიას მოწინააღმდეგეთა ბანაკში ითვლებოდა, მაგრამ, ვფიქრობთ, მისი პრინციპების გაცნობა, ერთი მხრივ, ილიას ოპოზიციონერთა შეხედულებებს შეგვასხენებს და, მეორე მხრივ კი, იმასაც დაგვანახებებს, რომ გრ. ორბელიანი მხოლოდ წმინდა არქაისტი და კონსერვატორი არ ყოფილა. მას, როგორც საღად მოაზროვნე პიროვნებას, არ შეეძლო არ ეგრძნო განახლების ძალა და თანდათან არ გადახრილიყო ახალი თაობის პოზიციებისაკენ. თვით ილია ბრძანებდა: „გრ. ორბელიანმა არ იუცხოვა ახალი მიმართულება და, პირიქით, თავისი ძლიერი ბანი მისცაო“³⁹.

გრ. ორბელიანი განიხილავს გიორგი წერეთლის თხზულების („იკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“) ენას და გზადაგზა გამოთქვამს ბევრ საყურადღებო აზრს როგორც სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის კერძო საკითხთა შესახებ, ასევე იმ პრინციპთა შესახებაც, რომლებიც საფუძვლად უნდა დაედოს ენის ნორმალიზაციას⁴⁰. ხოლო ენის სიწმინდის დაცვას რომ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პოეტი, კარგად ჩანს შემდეგი სიტყვებიდან: „მსგავსად სხუათა ენათა ქართულსაცა აქუს თავისი თესება, თავისნი კანონები მართლწერილსა და უბნობისა, ესე იგი, თვისი დრამატიკა, რომელიცა ასწავლის ყოველსა ამას თეორეტიკულად და რომლის ზედ-მიწევნით ცოდნა საჭირო არის მწერალთა-თეს“⁴¹. ცოტა ქვემოთ, სადავო საკითხების

38 „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 3, გვ. 76.

39 ი. ჭავჭავაძე, თხზ. სრ. კრ., ტ. 111, გვ. 231.

40 ძველი სემინარიისტი (=გრ. ორბელიანი), მგზავრობა სვანეთისაკენ გ. წ., განხილვა, „ცისკარი“, 1874, № 20. აგრეთვე წიგნში: გრიგოლ ორბელიანი, თხზ. სრ. კრ., თბ., 1959, გვ. 312—330.

41 იქვე, გვ. 314.

განხილვისას გრ. ორბელიანი შენიშნავს: ეს კანონები მეტუთე კლასის გიმნაზისტმაც კი იცის და თუ მაინც მათ შესახებ საუბარი „გაგებდებ, ესე მხოლოდ სიყუარულისა-გამო ჩუმნისა ენისა, რომლისა სიწმიდით შენახვა მსურს მე გულისა“⁴².

რა თქმა უნდა, რეალური საფუძველი აქვს გრ. ორბელიანის არქაისტად მიჩნევას: იგი იზიარებს დებულებას, რომ ენა უცვლელია, ამიტომ გრამატიკაც უცვლელია; აუცილებელია ურყევად დავიცვათ ანტონის გრამატიკაში შემუშავებული წესები, ის კანონები, რაც საღმრთო წერილში არის გატარებული; ასევე საჭიროა დავიცვათ ძველი ორთოგრაფია; ქართული ანბანი სრულყოფილია და მასში რაიმე ცვლილების შეტანა დაუშვებელია და სხვ. პრაქტიკულადაც იგი არქაული ენით წერს.

იმავე ნაშრომში გრ. ორბელიანი თავგამოდებით იბრძვის სალიტერატურო ენის უცოდინარობისა და დამახინჯების წინააღმდეგ. ამ პოზიციიდან იგი ენას უწუნებს ახალი თაობის მწერლებს, რომლებიც, მისი აზრით, ბევრს სცოდავენ ენის წინაშე, რადგან არ იციან ენა. ასეთი ცოდნით კი არა აქვთ უფლება ძველ გრამატიკოსთა მიერ დადგენილი კანონების შეცვლისა.

გრ. ორბელიანი ცდილობს გამოაჩინოს ძველი ქართული ენის დახვეწილობა, სისადავე და მისაბაძ მაგალითად დასახოს იგი.

მეორე მხრივ, იმავე ნაშრომში გრ. ორბელიანი რიგ პროგრესულ მოსახრებასაც გამოთქვამს⁴³.

აქ წარმოვადგინთ გრ. ორბელიანის იმ დებულებებს, რომლებიც ენის ნორმალიზაციის პრინციპებს ეხება:

1. ენის კანონები უცვლელია. ენის ბუნებრივი თვისებების შეცვლა ცალკეულ პიროვნებას არ შეუძლია. ენა „არ არის მოგონებული ერთისა ეისგანმე, რომ მეორესა შეეძლოს ძირიანად შეცტლა მისი“. და რადგან „ენის თვისება მყოფობს მარადის შეურყევლად“, „ახალი სტილი“ არსებითს ვერაფერს შეცვლის ენაში“⁴⁴.

2. ძველი ორთოგრაფია დაცული უნდა იქნეს, არ უნდა გავართულოთ მისი შესწავლა. „ჩუენ გუმართებს, რომ ჩუმნი მართლწერა

⁴² გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 320.

⁴³ გრ. ორბელიანის შეხედულებები ენის საკითხებზე განხილულია ა. შ. მახარაძის წიგნში „გრიგოლ ორბელიანი“, თბ., 1944; ა. გაწერელიას გამოკვლევაში: გრიგოლ ორბელიანი, კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ნარკვევი (იხ. წიგნში: გრ. ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1959); კ. მეძველიას წიგნში „ლიტერატურული ნარკვევები“, თბ., 1967.

⁴⁴ გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 323.

დაეცვათ მტკიცედ და შეურყვნელად, უფრო იმ მიზეზითაც, რომ მისი შესწავლა არის დიდად ადვილი“⁴⁵.

3. ქართული ანბანი სრულყოფილია — თითოეულ ბგერას თავისი ნიშანი აქვს. დაუშვებელია ამ ანბანიდან რაიმეს გამოკლება. „იშვიადსა ენასა აქუს ისეთი სრული ანბანი, როგორცა ქართულსა. ჩუენს ანბანსაში თუთეულსა ხმის ბგერასა აქუს საკუთრივ გამოხატული თუხი ნიშანი, ასო... ამ ასოების უარის-ყოფა, გადაგდება, უეჭვლად სავნებელი არის ენისა-თს“⁴⁶. „ანტონ კათალიკოსმა, დიდად მცოდნემ ქართულისა ენისა, არათუ დააკლო, არამედ მიუმატა ასო ტ“⁴⁷.

4. ქართულში გამოთქმა და წერა თანხვედბა ერთმანეთს; „ჩტმნ ისე ეჭსწეროთ, როგორცა ვლაპარაკობთ, ასოების შეუცვლელად“⁴⁸.

5. სხვა ენების მსგავსად, ქართულსაც აქვს მართლწერისა და სწორმეტყველების კანონები, თავისი ბუნება, ე. ი. გრამატიკა, და ყველა მწერალი ვალდებულია იცოდეს და დაიცვას იგი⁴⁹.

6. გრამატიკული წესების შეცვლაზე ფიქრიც კი დაუშვებელია: „ჩტმნ, დიდად უცოდინართა ქართულისა ენისა, ეინ მოგუტცა უფლებბა, რომ ესრეთის გაბედვით, ესრეთის კადნიერებით უარ-გჰყოთ, გადავაგდოთ და შეეპსცუალოთ ის წესი, ის კანონი, რომელიცა დამსდტმნ ჩტმნის ენისათუს დიდად მეცნიერთა ღრამმატიკოსთა, თუთ ენის თუსებისავე გამოკტლევითა“. მათგან „დაწესებულნი კანონნი ეგრა შეპსცუალეს ვერცა შავთელმა, ვერცა ჩახრუხაძემ და ვერცა თუთ რუსთაველმა“⁵⁰.

7. ქართული ენის ეტალონს წარმოადგენს საღმრთო წერილი, „მართლად მოუღევენელი საუნჯე ჩტმნის ენისა“⁵¹, რომელიც ჩვენს წინაპრებს გადმოუღლიათ ბერძნულიდან და სირიულიდან.

ჩვენს ენას იცავდნენ და ინახავდნენ „ბერები მონასტრებსში, ეკკლესიებსში მღუდლები და მეტადრე დარბაისლობასში ჩტმნი ქალები“⁵².

8. ქართული ენა ყველაზე წმიდად იმერეთშია დაცული: „იმერეთში გვევალეობდა ქართული ენა სიწმიდით შეურყვნელად შენახული“⁵³.

45. გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 316

46. იქვე.

47. იქვე, გვ. 317.

48. იქვე, გვ. 316.

49. იქვე, გვ. 314.

50. იქვე, გვ. 317.

51. იქვე.

52. იქვე, გვ. 330.

53. იქვე, გვ. 327.

9. ახალი თაობის მწერლები „უწყალოდ პრუტნიან ჩქმნსა მართლ-წერასა“⁵⁴. მართალია ისინი გულმბურვალედ შეუდგნენ დაცემული ენის აღდგენას, მაგრამ მათ არ იციან ენის ბუნება, მართლწერის წესები, რადგან ღრმად არ შეუსწავლიათ ქართული ენა, საღმრთო წერილი. ამიტომ „არა არიან ეგენი ბრალეულ, თუ ზოგიერთის წერასში მოჰსჩანს მრავალი შეცთომილება, როგორც პირის-პირ ენისა თვისებისა, ეგრეცა მართლ-წერისა. მათ არ ჰქონიათ შემთბჳტვა ღრმად შესწავლისა-თვის ქართულისა ენისა და ამა მიზეზითავე არა არიან ჩტყულნიცა საღმრთოს წერილსა“⁵⁵. ქართული ენა აღარ ისწავლება რიგიანად „არცა ღიმნაზიასში და არცა თუთ სემინარიასში“⁵⁶.

მაგრამ მიზეზის ცოდნა გრ. ორბელიანისათვის მიტევებას როდინიშნავს. პოეტი კატეგორიულად მოითხოვს: „მწერალმან უნდა იცოდეს ენა, რომელს-ზედაცა ჰსწერს ან ტეორეტიკულად და ანუ პრაქტიკულად“⁵⁷.

ამ დებულებათა გვერდით ყურადღებას იპყრობს გრ. ორბელიანის შემდეგი მოსაზრებები:

1. ლიტერატურა იქმნებოდა და კვლავაც უნდა იქმნებოდეს ხალხისათვის გასაგები ენით, ხალხის ენით, მაგრამ ეს იმას როდინიშნავს, რომ შეიძლებოდეს ხალხური მეტყველების უცვლელად შემოტანა სალიტერატურო ენაში: „ხშირად ამბობენ აწინდელნი მწერალნი: ხალხის ენაზედ უნდა ვჰსწერთოთ. მაშ რა ენაზედ უნდა დაჰსწერონ? მაგრამ ეს კი უნდა ახსოვდესთ, რომ ხალხის ენა არის მხოლოდ მასალა შეუმუშავებელი, ვიდრე დაველოვნებული მწერალი მასალასა მას არ გადაარჩევს, კარგსა უვარგისისაგან არ გამსწმენდს, არ გაამშტწნიერებს და დიდებულებითა არ აღიყუანს სალიტერატუროს სამფლობელოსში; მერე იმ გალამაზებულსა ენასა გამშტწნიერებულის ქორმითა გადმოჰსცემს მოსახმარებლად ისევე იმავე ხალხსა, რომელიცა არის პატრონი ენისა და რომელიცა შეითვისებს იმას, ვითარცა საკუთრებასა...“

ესრეთ, დაველოვნებული, მაღალ-ჰაზროვანი არზიტექტორი აღიღებს კირსა, ქტასა, ტალახსა და აღმართავს“... დიდებულ შენობებს, მაგრამ „არზიტექტორი თავის კელოვნებით თუ არ შეეწია შენობასა, ტალახი დაჰშთება ტალახად! მწერლობასშიცა ჰსწორედ ასე არის“⁵⁸.

54 გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 317.

55 იქვე, გვ. 314.

56 იქვე, გვ. 326.

57 იქვე, გვ. 314.

58 იქვე, გვ. 323—324 (ხაზი ჩვენია. ლ. ლ.).

2. ხალხის ენაზე იქმნებოდა ჩვენს ლიტერატურის უძველესი ძეგლები და ქართველი გლეხის სიტყვა, დიდ შემოქმედთა ხელში გამოვლილი, გამშვენიერებული და ამაღლებული, ისევ გასაგები იყო ხალხისათვის.

„განკვლო ათასმა წელმა, რა პირუელად იოქუა ქართულად „მიწყალე მე, ღმერთო, დიდითა წყალობითა შენითა და მრავლითა მოწყალეობითა შენითა აღპბოცე უსჯულოება ჩემი!“ და რომელსა გლენსა არ ესმის ეხლაცა მარტივად და მშტწნიერად გამოთქმული სიტყუა ესე, რომელიც ეკუთვნის იმავე გლენის ენასა? თუ ვედხის-ტყაოსანი რა არის, თუ არა იგივე სიტყუა ქართველის გლენისა, მხოლოდ ლამაზად განწყობილი და გამოთქმული? მაშასადამე, სიტყუასა უნდა გაწყობა, გაწყობასა ჰსწავლა, ჰსწავლასაცა უნდა შეეწეოდეს ნიჭი ბუნებითი“⁵⁹.

3. ხალხი ლაპარაკობს კარგი ენით, სწორად. „უცოდინარი გლენი, რომელიცა არის დიას შორს გრამატიკისაგან, ლაპარაკობს კანონიერად, მაგრამ ესე ჰსწარმოებს იმისაგან, რომ სიყრმიდგანვე მას ესმის კანონიერი ლაპარაკი და პრაქტიკულად ჰსწავლობს ენასა, ასე რომ არა ოდეს არ შეჰსცდებდა“⁶⁰.

4. აზრის ნათლად გადმოსაცემად სიტყვები უნდა დალაგდეს კანონების მიხედვით: „პაზრი გამოითქმის ნათლად მხოლოდ სიტყუებისა კანონიერად გაწყობითა“⁶¹.

5. გამოჩენილი მწერლები კი აზრს გადმოსცემენ სრა მხოლოდ სწორად და ნათლად, არამედ ლამაზი ფორმითაც⁶².

6. წიგნის ენაში, მწერლობაში შეცდომები მიუტევებელია: „რაცა ზეპირად ნათქუამსა მიეტევება შეცთომილება, იმას არ მოუთმენენ მწერლობასში“⁶³.

7. ენის სიწმინდისათვის პასუხისმგებლობა აწევს კრიტიკასაც, რედაქციებსაც, კრიტიკას ევალემა ყურადღება გაამახვილოს „ჩტწნს მართლწერასზედაცა და თვე ენის თუსებასზედაცა, რათა მის ძალითა და შემწეობითა გაიწმინდოს ჩტწნი ენა ზოგიერთთა შეცთომილებათაგან, რომელნიცა, ანუ დაუდევნელობითა, ანუ უცოდინარობითა, შემოეპარნენ ჩტწნსა მწერლობასა და ახდენენ ენასა შეტად უწყალოდ“⁶⁴... „დიდად საშიშია, რომ უკანონოება არ დაიდუას შემდეგ-

59 გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 324.

60 იქვე, გვ. 314.

61 იქვე, გვ. 319.

62 იქვე, გვ. 328.

63 იქვე, გვ. 329.

64 იქვე, გვ. 315.

ოა-თვის კანონად ენისა, რადგანაც ბევრნი ჰსწერენ ესრეთჲც დაუ-
დევნელობით“⁶⁵.

„ახლა რედაქციის მეტი ვინლა დაგურჩა ენის მფარტმლად, რომ
ესეცა ასე დაუდევნელად, გულ-შეუტყვიერად ჰბეჭდავს ყოველსა
არეულად დაწერილსა? ჩემის აზრით, რედაქციას აძევს მოვალეობა,
რომ სასტიკი ყურადღება მიაქციოს ჩტმნსა მართლ-წერაზედაც და
კანონიერად ენის ხმარებაზედაც, თორემ სრულებით უსარგებლოდ
დაჰშობება ესოდენი მისი ღწაწლი, ესოდენი შრომა და მეცადინეობა
დაცესა-თვის სიწმინდით ჩტმნისა ენისა“⁶⁶.

**8. უცხო ენის სიტყვის შემოტანა დასაშვებია მხოლოდ იმ შე-
მთხვევაში, თუ ჩვენს ენას ბადალი სიტყვა არ გააჩნია:** „ახალი უნდა
შემოიტანონ ის სიტყუა, რომლისა თანასწორი არ იპოებოდეს ჩტმნს
ენასში“⁶⁷.

აღნიშნულ წერილში გრ. ორბელიანი ზოგი კერძო საყთხის შე-
სახებაც გამოთქვამს თავის აზრს (უნდა ეწერათო: **პაზრი, პაერი** და
არა **აზრი, აერი; თუთ, თუსება** და არა **თვით, თვისება; მსგავსად, კი-
თილად** და არა **მსგავსათ, კეთილათ** და ა. შ.), მაგრამ მათ შესახებ აქ
სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

გრ. ორბელიანის ზოგადთეორიული შეხედულებების გაცნობა
გვარწმუნებს, რომ იგი ბოლომდე მყარად ვერ დარჩა თავის პოზიცია-
ზე, გაორდა მისი შეხედულებები. თუმცა თავგამოდებით იცავდა და
ადიდებდა ძველ ენას, ძველ ფორმებს, ანტიონის გრამატიკას, ძველ
ორთოგრაფიას... მაგრამ მშობლიური ენის სიყვარული, მისი კე-
თილდღეობა, მისი ინტერესები ყოველივე ამაზე ძლიერი აღმოჩნდა.
პოეტს სწამდა, რომ ენის დაცემა ერის დაცემას ნიშნავდა, ამიტომ
დასტრიალებდა თავს ქართულ ენას მისი ფიქრი, ამიტომვე იგრძნო
მან, რომ ჩვენი ენის, ისევე როგორც მთელი ერის, ხსნა განახლება-
შია და სავსებით გულწრფელად განაცხადა: „იხმარეთ როგორცა გნე-
ბათ, გინა ახალი სტილი, გინა ძტმლი, ოღონდ კი დაუტყვეეთ თავის-
მოყუარება თქტმნი და დაინახეთ შეკეთომილება პირის-პირ ენისა,
რათა გამოსთქუათ ნათლად **პაზრი თქტმნი** და მით მოჰსცეთ ქარ-
თულსა ენასა ნაყოფი კეთილი! ყოვლის მხრით დადადება ყვედრები-
სა ქართულის ენის წახდენისა-თვის უნდა გესმოდეთ“⁶⁸.

ამით გრ. ორბელიანმა დათმო თავისი პოზიცია. მეტიც, იმავე
წერილში იგი არსებითად გადავიდა ახალი სალიტერატურო ენის
მესვეურთა მხარეზე. მისი შეხედულება ხალხური ენის როლისა და
ადგილის შესახებ სალიტერატურო ენაში, იმის შესახებ, რომ ხალ-

65 გრიგოლ ორბელიანი... გვ. 321.

66 იქვე, გვ. 330.

67 იქვე, გვ. 322.

68 იქვე, გვ. 327.

ხია ენის პატრონი — ეს ხომ ილიას ძირითადი პრინციპების გაზიარებას ნიშნავდა (თუნდაც გარკვეული კორექტივით). მეტიც, „საქართველოს ისტორიისა“⁶⁹ და „კაცია ადამიანის“ შესახებ ნათქვამი სიტყვები: „საქართველოს ისტორია“ და „კაცია ადამიანი“ რამდენჯერმე წაიკითხე დიდის საიმოვნებითო“—ფაქტობრივ უკვე აღიარება ახალი ქართული სალიტერატურო ენის გამარჯვებისა. ან კიდევ მისი მინაწერები „დროების“ არშიებზე, სადაც ალ. ყაზბეგის „ელგუჯი“ იყო დაბეჭდილი: „ქარვია“, „ძალიან ქარვია“, „მშვენიერება არის“, „დიდად მიამა“, „უფალო მოჩხუბარიძევე, გიხაროდეს, შენ ხარ პირველი დრამატიკი საქართველოში... ჯერ ქართულს ენაზე მზგავსი არა დაწერილა რა“—ხომ იმის დასტურია, რომ ალ. ყაზბეგის ახალ სალიტერატურო ენას (თანაც, პერსონაჟთა დიალექტური მეტყველებით) არ შეუშლია ხელი გრ. ორბელიანის ალტაცებისათვის. ეს ფაქტი ბევრის მთქმელია⁷⁰.

IV. დიმიტრი ყიფიანი. არა მარტო გრ. ორბელიანის, არამედ ძველი თაობის ბევრი სხვა გამოჩენილი მოღვაწის სიმპათიები გადაიხარა ახალი სალიტერატურო ენისაკენ. მათ შორისაა დიდი ქართველი მამულიშვილი დიმიტრი ყიფიანიც. იგი მალე მიემხრო სალიტერატურო ენის გახალსებების აზრს და „საქართველოს მოამბეში“ (შემდეგ სხვაგანაც) ბეჭდავდა თარგმანებს, შესრულებულს ახალი სალიტერატურო ენით, აქვეყნებდა წერილებს; შეადგინა და გამოსცა „ახალი ქართული გრამმატიკა“ (რომელიც ქართულ გრამმატიკებს შორის პირველი იღებს ორიენტაციას ახალ ქართულზე). იგი „საქართველოს მოამბის“ რედაქტორს უზიარებდა თავის გულწრფელ ალტაცებას იმის გამო, რომ ქურნალი გამოდიოდა ხალხურ, მდაბიურ, ყველასათვის გასაგებ ენაზე: „როგორც შეიძლება, ისე განმარტივდეს თქვენს ქურნალში კილო შესამეცნებელი... ამ ამბავმა სწორედ დაგვიტკბო გული“, — წერდა იგი⁷¹.

დ. ყიფიანი იზიარებდა თვალსაზრისს ენისა და მისი კანონების ცვლილების, ენისა და გრამატიკის ურთიერთმიმართების შესახებ:

1. გრამატიკა ცოცხალ ენას უნდა შეისწავლიდეს, მის კანონებს უნდა ასახავდეს. ენა იცვლება და გრამატიკაც არ უნდა ჩამორჩეს მას: „თუ რომ კაცი დროს არ მიჰყვა და თავისი ცოდნაც თან არ მიადევნა, იმისთანა საქმე დაემართება, რაც ამ ბერძნულ გრამატიკას დაე-

⁶⁹ თ. სულხან ბარათაშვილი, საქართველოს ისტორია (თარგმანი და შენიშვნები ილია ჭავჭავაძისა), „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 1, გვ. 1—34.

⁷⁰ შდრ. ა. ვაწერელია, გრიგოლ ორბელიანი, კრიტიკულ-ბიოგრაფიული ნარკვევი. წიგნში: გრიგოლ ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, თბ., 1959, გვ. 090—093.

⁷¹ „საქართველოს მოამბე“, 1863, № 2.

მართა: დრო დაუდგა ისეთი, რომ ალა რა ვინ სწერდა ისე, როგორც ლაპარაკობდნენ და ალა რა ვინ ლაპარაკობდა ისე, როგორცა სწერდნენ. სამწიგნობრო და სასაუბრო კილოები მეტად დასცილდნენ ერთმანეთსა“⁷².

2. გრამატიკა არის „სწავლა სასაუბრო თუ სალიტერატურო ენის თვისებათ გაცნობისა“⁷³. იგი ენის კანონებს შეისწავლის. ეს კანონები, რომლებიც თვით ენიდან გამოიყვანება, ენის დახვეწას უწყობენ ხელს: „გრამმატიკის კანონებიც განსაკუთრებითად იმისთვის იწერება, თვითონ ენის თვისებათაგან გამოკრებილი, რომ სიტყვიერებაში რაღი დაწესდეს უკმეხობის გამდევნელი, ყურთასმენის დამატკობელი და მართლუბნობით ენის განმამევენებელი“⁷⁴.

3. გრამატიკა უნდა ითვალისწინებდეს მართლწერის საკითხებსაც: „ეს სწავლა (=გრამატიკა — ლ. ლ.) გაიყოფება სამად: პირველი არის — ეტიმოლოგია, ქართულად ლექსთაწარმოება: მეორე — სინტაქსის, ლექსთა თხზულება და მესამე — ორთოგრაფია, ქართულად — მართლწერა“⁷⁵.

4. გრამატიკული წესების სწავლებისას უნდა ვიცავდეთ მართვიდან რთულზე, ნაცნობიდან უცნობზე გადასვლის პრინციპს. ამიტომ საჭიროა ბევრი საკითხის გამარტივება: „რიგი და სამართალი მოითხოვდა, სწავლას ისე დავიწყებდეთ ხოლმე, რომ ადვილიდამ ძნელამდინ და ძნელიდამ უმძიმესამდინ გაუჭირვებლად ვივლიდეთ“⁷⁶.

5. დ. ყიფიანი ემხრობა ანბანის გამარტივებასაც, ზედმეტი ასოების (ა, ვ, ჯ, მ, შ) ამოღებას: „თუ არ ანგარიშისათვის, არას შემთხვევაში არც ერთი ამ ასოთაგანი საჭირო არ არის და სულ რომ გამოირიცხებოდნენ, ჩვენი ანბანის დიდ ღირსებას მიემატებოდა ასით რიცხვის შემცირება და მართლწერის ძალიან გაადვილება“⁷⁷.

6. ქართული ანბანი სრულყოფილია: „არა მგონია სხვა ხალხს ჰქონდეს ვისმე ისეთი ბუნებასთან დაახლოვებული, გამარტივებული და ადვილად სასწავლი ანბანი, როგორც ჩვენა გვაქვს“⁷⁸.

7. ლიტერატურა, პუბლიცისტიკა უნდა იუენებდეს ფართო მკითხველისათვის გასაგებ ენას: „ისე იწერებოდეს, რაც კი სწავლაზე და ხელოვნებაზე იწერება, რომ ვისაც წაკითხვა არ უჭირს, იმას აღარც გაგება გაუჭირდეს“⁷⁹. „სამწიგნობრო კილო (=სალიტერა-

72 დ. ყიფიანი, ახალი ქართული გრამატიკა, სანქტ-პეტერბურღო, 1882,

73 იქვე, გვ. 11.

74 იქვე, გვ. 61.

75 იქვე, გვ. 12.

76 იქვე, გვ. 130.

77 იქვე, გვ. 12.

78 იქვე.

79 იქვე.

ტურო ენა — ლ. ლ.) უნდა მისდევდეს, არ უნდა დაშორდეს „სა-საუბრო კილოს“⁸⁰.

8. ენამ შეიძლება შეითვისოს, მიიღოს ახალი სიტყვა ან სიტყვათშეხამება, „რაც ახალი სწავლისა და ახალი აზრისათვის არის საჭირო“, მაგრამ „სიტრთხილით, წინმხედველობით, გარჩევით, რომ მიგონჯე და უმსგავსოება არა შემოგვეპაროს რა“⁸¹.

9. მაგრამ გაუმართლებელია გრამატიკული კატეგორიის შემოტანა: „ქართული გრამატიკისათვის სქესების გარჩევა არასდროს არ არის საჭირო... მამრობითად და მდედრობითად სიტყვის დაყოფა ქართული ენისათვის არას დროს არც ყოფილა და არც არის საჭირო. ამ ჩემს ხსოვნაში შემოიღეს ვითომ ორიოდ-სამი გარჩევა სქესისა, მაგალითად: ხელმწიფა, მეფა, მთავრინა, კნინა; მაგრამ ქართული ენა ვერც ამას ითვისებს“⁸².

ასევე, დაუშვებელია უცხო ენათა გავლენით წინადადების აგებულების, ბუნებრივი ქართული ფრაზეოლოგიზმების შეცვლა არაქართულით, შეუფერებელი კონსტრუქციის წინადადებების გამოყენება.

დ. ყიფიანი ოციოდე მაგალითს აანალიზებს, რათა დაასაბუთოს სინტაქსური დარღვევები (მაგ.: „სიკვდილს მორჩა“ (=გადარჩა), სპილო მძლავრი (= ძალოვანი) პირუტყვია, მუნდირში (= მუნდირით) მივიდა...⁸³.

10. რთული, გრძელი წინადადებები („უშველებელი პერიოდები“) ამიძიებს ენას. მათი დანაწევრება, „ნაწილ-ნაწილად“ დაყოფა კი უფრო მოქნილს, ადვილად სახმარს გახდის მას⁸⁴.

V. იაკობ გოგებაშვილი. XIX ს-ის ეურნალ-გაზეთებში ქართული ენის შესახებ ბევრ წერილს აქვეყნებდა დიდი ქართველი პედაგოგი ი. გოგებაშვილი. ამ წერილების უმეტესი ნაწილი დედაენის სწავლებას ეხება, ბევრიც — სადავო კერძო საკითხებს (ალეიარებ/ვალეიარებ, სწორი / სწორე, კარგათ / კარგად...), ამასთანავე, ზოგადთეორიული ხასიათის ბევრ საინტერესო მოსაზრებასაც შეიცავს ეს მასალა:

1. ენის ერთობა ერის ერთობის ნიშანია: „დედა-ენა [არის] ძირითადი ეროვნული ძალა, მთავარი ბურჯი ეროვნებისა“⁸⁵.

ქართველები ერთ ერს წარმოადგენენ, რადგან „ერთის ტომისანი არიან, ერთს ენაზე უბნობენ, ერთი ლიტერატურა დაჰბადეს... ერთის საარწმუნოების მიმდევარნი არიან... საქართველო ხშირად ერთს შერ-

80 „ახალი ქართული გრამატიკა“, 1882, გვ. 10.

81 იქვე, გვ. 63.

82 იქვე, გვ. 28.

83 დ. ყიფიანი, უცნაური ნადირობა: „ივერია“, № 1, გვ. 100.

84 იქვე.

85 „ივერია“, 1890, №№ 100, 101, 102, 104; ტ. II, გვ. 207.

თებულს სახელმწიფოს წარმოადგენდა ფარნაოზიდან დაწყებული მე-
თექვსმეტე საუკუნემდე⁸⁶.

„ენის ერთობაც ძალა გახლავს ერისათვის. მისი დაყოფა პრო-
ფინციალურ კილოებად აუძლურებს მწიგნობრობას და დიდს დაბრკო-
ლებას შეადგენს ერის გონების და სულიერის წარმატებისათვის“⁸⁷.

2. **ენის შესასწავლად საუკეთესო საშუალებაა ხალხური ზეპირ-
ხიტყვიერება** („ხალხის გონების ნაწარმოები“) და **მხატვრული ლი-
ტერატურა**, რომელიც არის „ერთად-ერთი ცხოველი წყარო ენის სი-
მდიდრის შეთვისებისათვის“⁸⁸.

3. რაც შეეხება გრამატიკას, ენის პრაქტიკულად დაუფლების საქ-
შეში „**გრამატიკა არის მხოლოდ დამხმარე დონისძიება**“, ის „ფილო-
სოფიაცა ენისა“⁸⁹, თეორიული დარგია.

**გრამატიკის შესწავლის ობიექტი ცოცხალი ენა უნდა იყოს. იქ
უნდა დაიძებნოს გრამატიკის კანონები.** გრამატიკის შედგენისას
ენის კანონები საკუთარი ენის თვისებებიდან უნდა ამოდიოდეს. დაუ-
შვებულია სხვა ენის ყალიბების გადმოღება: „ქართული ენის შენობის
შესწავლისათვის და გრამატიკის შედგენისათვის ქვა-კუთხედად [უნდა
დაიდოს] მისი საგრამატიკო ანალიზი“⁹⁰.

4. **ქართული ენა მაღალი დონის, სრულყოფილი ენაა.** ის „მრავ-
ალრიცხოვან თაობათა შრომას... აუყვანია კულტურული ენების დო-
ნემდე და სრულყოფილობამდე“⁹¹. „ქართული ენა [არის] განვითა-
რებული, გაშლილი კულტურული, მდიდარი როგორც ლექსიკონით,
ისე გრამატიკული ფორმებითა, ენა სრულის ორგანიზაციისა. უმაღლე-
სის ხარისხისა“⁹². „ქართული ენა ეკუთვნის მაღალი აგებულების ენათა
დასსა“ მას მოეპოვება ის თვისებები, რაშიც მდგომარეობს „ღირ-
სება ენისა...: სიმარტივე ბრუნვებისა, გრამატიკული სქესების არ ქონ-
ვა, თანდებულთა სიტყვის ბოლოს მოქცევა, ხმოვანი დამოლოება სი-
ტყვებისა, ხმის ამაღლების დამორჩილება განსაზღვრულს კანონზედ,
მრავალფეროვნება და მოქნილება ხმნის ფორმებისა, სიმდიდრე სი-
ნონიმებისა, ლექსიკონისა“⁹³.

86 „ივერია“, 1894, № 134, თხზ., ტ. II, გვ. 321.

87 „საგრამატიკო შენიშვნა“, პირველად გამოქვეყნდა 1953 წ., თხზ., ტ. II, გვ. 416.

88 „ივერია“, 1886, № 25, თხზ., ტ. II, გვ. 90.

89 იქვე.

90 იქვე.

91 ი. გოგებაშვილი, თბილისის სასულიერო სემინარიის მდგომარეობის
საკითხისათვის, პირველად დაიბეჭდა თხზ., სრ. კრ., II ტ., 1954, გვ. 154.

92 ი. გოგებაშვილი, ბურჯიეროვნებისა, თხზ., ტ. II, გვ. 217.

93 იქვე, გვ. 205.

5. ენის ღირსების ერთ-ერთი ნიშანია ლექსიკური მარაგის სიმდიდრე: „რამდენიც ხალხი დაბლა სდგას აზრებით და განვითარებით, იმდენად უფრო ლატაკია სიტყვებით, ფორმებით, საოცრად პატარა ლექსიკონი აქვს“⁹⁴.

6. განვითარებულ ენაში ყოველ ცნებას თავისი სიტყვა უნდა ჰქონდეს. ორ-და სამაზროვნება (ომონიმია) ენის დაბალი ღირსების მაჩვენებელია: „რადენიც უფრო ენა მდიდარია ომონიმებით, იმდენი უფრო ახლოს დგას იგი ევლურის ხალხის ენებთანა“⁹⁵, ხოლო იდეალურად ის ენა ითვლება, რომელსაც ყოველი შინაარსის გამოსახატავად მისი შესაფერისი, შინაარსზე მორგებული სიტყვა აქვს. ამიტომ „სიმდიდრე ლექსიკონისა ითვლებოდა და ითვლება დიდ ღირსებად ენისა“⁹⁶.

7. მიუხედავად ამისა, ხვია ენებიდან „წამ-და-უწუმ“ სესხება... სიტყვისა, ენის სიღარიბედ ჩაითვლება და არ არის სახურველი⁹⁷.

8. მარჯვე დიალექტური სიტყვები და გამოთქმები უნდა გავრცულდეს და დამკვიდრდეს სალიტერატურო ენაში. „საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში იხმარებიან იმისთანა გამოთქმანი, რომელნიც ზედ გამოჭრილნი არიან საგანზედ, აზრზედ და რომელნიც იშვიათად იხმარებიან დანარჩენს კუთხეში. პირველსაკითხავმა წიგნმა უნდა გაავრცელოს ეს მოხერხებული გამოთქმანი მთელს საქართველოში და გამარჯვება დაუმკვიდროს მათ არსებითს ბრძოლაში“⁹⁸.

9. დასავლურ კილოებს საპატიო ადგილი უნდა დაეთმოს საერთო ეროვნული ენის ფორმირებაში.

10. სადავო ფორმათა შორის უკეთესის დასადგენად საყრდენია სოციალური სანქცია და გრამატიკული სისწორე. „ამათეიმ გრამატიკული ფორმის გასამართლებლად ჩვენ სრულიად საკმარისად მიგვაჩნია ხალხის მიერ მისი ხმარება და საგრამატიკო საბუთები. ამ ორ ბურჯზედ არის იგი შეურყეველად დამყარებული“⁹⁹.

11. ქართული ენის განვითარება შეზღუდულია, შეფერხებულია. „ჩვენს ენას ყოველი გარემოება ხელს უშლის, ავიწროებს, ზრდას უბრკოლებს, მის განვითარებას წინ ელობება. ამის გამო ჩვენში თავისი დედა-ენა ჩინებულად არავინ იცის“¹⁰⁰.

94 „ივერია“, 1894, № 212. თხზ., ტ. II, გვ. 392.

95 იქვე.

96 იქვე, გვ. 391.

97 იქვე.

98 „ივერია“, 1881, № 6.

99 „ივერია“, 1894, № 226. თხზ., ტ. II, გვ. 408.

100 ი. სიმონიძე (= ი. გოგებაშვილი); ზაწინს სამაგიერო: „ივერია“, 1894, № 144. თხზ., ტ. II, გვ. 342.

12. კონკრეტული, კერძო ღონისძიებები „ჩვენის დედა-ენის და-საცავად და გასაძლიერებლად“ ასეთია:

„დედა-ენა უნდა მეფობდეს ქართულს ოჯახობაში სრულიად და ხავსებით და ყოველი პატარა ქართველი მხოლოდ მის ზეგავლენის ქვეშ უნდა იზრდებოდეს.

სკოლა, ეს უძლიერესი კულტურული ღონისძიება, უნდა ეპყრობოდეს ქართულს ენას სრული პატივით, როგორც უსაჭიროეს საგანს... სახალხო ერთ-კლასიან სკოლაში იგი უნდა მეფობდეს... მასზე უნდა იყოს მოწყობილი მთელი სწავლა, ყველა საგნის გადაცემა... საშუალო სასწავლებლებში ჩვენი დედა-ენა უწინდებურად უნდა გადაიქცეს სა-ვალდებულო საგნად ყველა ქართველი მოწაფეთათვის“.

„ყოველი ქართველი თავის წმინდა მოვალეობად უნდა სთვლი-დეს იქონიოს საშინაო ქართული ბიბლიოთეკა“, ამავე დროს გამო-იწეროს და თვალი ადევნოს რომელიმე ქართულ პერიოდულ გამოცე-მას.

ჩვენისთანა მდგომარეობაში მყოფ მცირერიცხოვან ერთგვან შეი-ძლება ვადმოვილოთ ოჯახებში თავშეყრის წესი, საშინაო ბიბლიოთე-კიდან რომელიმე წიგნის შერჩევა და კითხვა, მსჯელობა, აზრის გა-ცვლა-გამოცვლა¹⁰¹.

VI. პეტრე მირიანაშვილი. ქართულ ყურნალებსა და გაზეთებში („ივერია“, „მწყემსი“, „თეატრი“, „თეატრი და ცხოვრება“, „სახალ-ხო გაზეთი“, „სახალხო საქმე“, „საქართველო“, „ტრიბუნა“ და სხვ.) ცნობილი პუბლიცისტის, კრიტიკოსისა და მთარგმნელის პ. მირიანა-შვილის მრავალი წერილი გამოქვეყნდა ქართული სალიტერატურო ენის საჭირობოროტო საკითხებზე. ამ წერილებში არაერთი კონკრეტუ-ლი და თეორიული საკითხია განხილული.

„ივერიაში“ მოთავსებულ სტატიებში პ. მირიანაშვილი შემდეგ პრინციპებს აყალიბებს:

1. სალიტერატურო ენის დამახინჯება დანაშულია. „განათლებულ ევროპაში კრიტიკა არავის აპატიებს სიტყვისა და ენის დამახინჯე-ბას“¹⁰².

2. გრამატიკული წესების დაცვა პირველ რიგში მწერლობას უნდა მოეტხოვოს: „მწერლობის... გრამატიკებრივ კანონმდებლობა... ყოველი მწერლისთვის საეალდებულო უნდა იყოს... ყოველი მწერლის კალამი ერთნაირად უნდა აკანკლედებდეს ან აუღვლილებდეს სიტყვას“¹⁰³.

101 „ივერია“, 1890, № 104, თხზ., ტ. II, გვ. 239—242.

102 „ივერია“, 1899, № 224.

103 „ივერია“, 1888, № 166.

3. ქართული სალიტერატურო ენის საყრდენი იმთავითვე ქართლური კილოა. ქართლი მესხეთსაც მოიცავდა¹⁰⁴. ეს შემთხვევითი როდია. სალიტერატურო ენის ბედი თემის ბედთან არის დაკავშირებული: რა თემშიც პირველად დაიწყება მოქალაქეობრივი ცხოვრება, იმ თემის კილოც ხდება სამწერლო ენად. ჩვენშიც პოლიტიკურად დაწინაურებული თემის — ქართლის ენა იქცა სამწერლო ენად. „ზემო ქართლიდამ გამოვიდა პოლიტიკა და იმის ენაც გამოავრდა საქართველოს დანარჩენ თემთათვის. ზემო ქართლი არ გულისხმობდა მხოლოდ მცხეთოსის საუფლოს, იგი იპყრობდა აგრეთვე იესხეთს“¹⁰⁵. „მესხეთში... ბაგრატიონთა გვარეულობის გაძლიერების შემდეგ მესხები გამოდიან სალიტერატურო ასპარეზზე... აქ მწერლობის განვითარებამ უმაღლეს წერტილს მიაღწია... საქართველოს წერილ საქმეობად დაუყოფამდე მესხები იყვნენ მწერლები და იმათი კილო მსუფვედა მწერლობაში... მესხეთის ძლიერებაზე მოწმობს ისიც, რომ მეცხრე საუკუნეში მხოლოდ სამცხე იყო სკოლებით მოთენილი“¹⁰⁶.

4. ენის ერთობა ქვეყნის პოლიტიკური ერთიანობის შედეგია. ჩვენი სალაპარაკო ენის სხვადასხვაობა იმის ბრალია, რომ ხშირად პოლიტიკური ერთობა არ გვექონდა¹⁰⁷.

5. ახალი სალიტერატურო ენის განსავითარებლად და დასახვეწად ფრიად მნიშვნელოვანია ძველი შემკვიდრეობის ცოდნაც. ახალგაზრდობის ცოდნის წყურვილი მიაღწევს ძველი მემკვიდრეობის დაუფლებას. ეს კი წაადგება ენას. აქ არ იგულისხმება საეკლესიო მწერლობის ენა¹⁰⁸.

6. სასულიერო ლიტერატურის ენა ყოველთვის განსხვავებული იყო საერთო-სახალხო („საერო“) ენისაგან, რაც განსაზღვრა მეტის-მეტმა ღვთისმოსაობამ, ორიგინალის მორჩილებამ. ისე რომ. საეკლესიო ენის ფორმები ორიგინალთა ძლიერი გავლენის გამო ქართული ენის წინააღმდეგი კანონებით არის შემუშავებული. დღეს რომ ხელახლა გვეთარგმნა საღვთო წერილი (ისე, რომ ჩვენი ენის ბუნება და თვისება არ დაგვეჩაგრა), მისი ენა სულ სხვაგვარი იქნებოდა¹⁰⁹.

7. სალიტერატურო ენა დაცული უნდა იყოს პროვინციალიზმებისაგან. ეს მწერლობის ვალია. დიალექტური პარალელიზმები უნდა აღიკვეთოს სალიტერატურო ენაში: „ჩვენი მწერლობა მოვალეა... მეტ-ხორცი პროვინციალიზმებით არ გაახორკლიანოს გასუფთაეების მა-

104 „ივერია“, 1888, № 166.

105 იქვე.

106 „ივერია“, 1888, № 182.

107 „ივერია“, 1899, № 166.

108 „ივერია“, 1899, № 224.

109 „მწეემსი“, 1886, № 19, 20.

გიერ ენა¹¹⁰. „დღეს ჩვენ მწერლობაში რამდენიც მწერალია, იმდენი ენაა, ესე იგი რა თემისაც არიან, იმ თემის ენით სწერენ და ზოგიერთი ზომ თავისი სოფლის ენასაც ხმარობს. ამგვარად ენა აკრულდა... ბ-ნი მახანელის ქიზიყურმა პრობამ და ბ-ნი ვაჟა-ფშაველას ფშაურმა პოეზიამ კი ბევრი მეტბარგად ჩასარიცხი სიტყვები და უკან ჩამორჩენილი გრამატიკებრი ფორმები შემოიტანა მწერლობაში“¹¹¹.

ენის გამდაბიურება სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ „მდაბიოსაგან“ შეცდომით ხმარებული რომელიმე ფორმა მწერლობაში შემოვიტანოთ. მაგ.: წევენ, იუვენ—ფორმების შემოტანა „მართლუბნობის და მართლწერის კანონის დარღვევად უნდა მივიჩნიოთ“¹¹².

8. დიალექტური ლექსიკის შემოტანა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სალიტერატურო ენაში ბადალი სიტყვა არა გვაქვს: თუ მწერალს „თემის სიტყვა შემოაქვს მწერლობაში, იმის მაგიერი იქ არ უნდა იყოს“¹¹³.

9. დიალექტური მეტყველების გამოყენება დასაშვებია მხოლოდ პერსონაჟის მეტყველებაში: „თემის კილოს ადგილი აქვს მწერლობაში, როდესაც მწერალი ალაპარაკებს თავის გმირს“¹¹⁴.

10. არქაიზმები და უცხოენოვანი სიტყვები მხოლოდ აუცილებლობის შემთხვევაში უნდა ვიხმაროთ“¹¹⁵.

11. დაუშვებელია უცხო გრამატიკული კატეგორიის შემოღება სხვა ენათა გავლენით (მაგ., სქესების შემოღება ქართულში რუსულის გავლენით) — „ეს არის უკანსვლა ენის მეცნიერებაში“¹¹⁶.

პ. მირიანაშვილის კონცეფციის მთლიანობის დასაცავად გადმოცემთ შემდგომი ხანის (XX ს-ის 10—20-იანი წწ.) წერილებში ასახულ პრინციპებსაც. „ივერიის“ შემდგომ პერიოდში პ. მირიანაშვილი იცავს ზემოაღნიშნულ დებულებებს, ზოგჯერ კიდევ უფრო აღრმავებს მათ, ზოგიერთში კორექტივი შეაქვს, აყალიბებს ზოგ ახალ თეზისსაც. ძირითადად კი მისი ამ ხანის წერილები მიმართულია ე. წ. „დასავლელი მწერლების“, „იმერელი ავტორების“ შეხედულებათა წინააღმდეგ (კეთილშოვანება, დასავლური დიალექტების ადგილი სალიტერატურო ენის განვითარებაში და სხვ.).

ეს თეზისები ასეთია:

110 „ივერია“, 1888, № 166.

111 იქვე.

112 „ივერია“, 1903, № 168.

113 „ივერია“, 1888, № 166.

114 იქვე.

115 იქვე.

116 „მწყემსი“, 1886, № 19—20.

1. ენის კულტურის შესაქმნელად აუცილებელია ნორმები¹¹⁷.

2. ჩვენი ენა და კულტურა ქართლმა მოგვცა, IV ს-იდან მწერლობა ქართულად იყო, ხაც შემდგომ ნიჭიერ მწერალთა მიერ იქნა შემუშავებულ-განვითარებული¹¹⁸. ქართლური ფორმები მტკიცეა და ერთნაშნება ქართული კლასიკური მწერლობის ფორმებს, თუმცა ის მუდამ მდიდრდებოდა სხვა კილოთა სიტყვებითაც, თუ ასეთი კლასიკურ ენას არ გააჩნდა¹¹⁹.

3. ძველი ქართული მკაცრად ნორმირებული ენა იყო. ძველად ერთი სკოლა — ქართლის სკოლა ბატონობდა და ყველა თემის ქართველი ერთი ენითა წერდა, მათი ვინაობის გამოცნობაც კი ძნელი იყო¹²⁰.

4. ახალ ქართულ სალიტერატურო ენაში სიჭრელე შეიქმნა ქართული სკოლის აკრძალვის გამო. ქართული სკოლების უქონლობამ, ქართული კულტურის ბუნებრივი განვითარების შეწყვეტამ დასცა ცოდნა მთელ საქართველოში. ცხადია, იმოქმედა იმ თემებზედაც, სადაც ბატონობდა მხოლოდ ქართლის სკოლა, რომლის ნორმებიც სავალდებულო იყო ყველა ქართველისათვის¹²¹.

5. ამ სიჭრელის აღსაკვეთად და ერთიანობის დასამკვიდრებლად კვლავ აღმოსავლეთ საქართველოს მეტყველებას უნდა დავეყრდნოთ: „ენა მხოლოდ ქართლის ყოფილა, არის ახლაც უფროს ერთ შემთხვევაში და მომავალშიც უნდა იქმნეს, მაგრამ განწმენდილ-გასუფთავებული ყოველგვარი ხორცმეტისაგან“¹²².

6. სალიტერატურო ენაში პარალელური ფორმები დაუშვებელია. სალიტერატურო ნორმის დასადგენად ქართლის მეტყველებაზე უნდა ავიღოთ ორიენტაცია. „ორი სიტყვა, ორნაირი სახე მისი ქცევის (მწერლობაში) მიუღებელია, უფრო მაშინ, როცა ერთი სიტყვის, ერთი ფორმის დასამყარებლად საჭიროა მივმართოთ აღმოსავლეთის საქართველოს, რომლისგნითაც შექმნილია ძველი მწერლობა, რომლის ენის ფორმებიც დღეს ჰპოვებს სიმართლეს იმე ძველ მწერლობაში“¹²³.

7. გაუმართლებელია ზოგი დასავლელი მწერლის ცდა — ქართულ სალიტერატურო ენას თავს მოახვიოს პროვინციალიზმები. ეს იგივეა, რაც პარიზულ ან მოსკოვურ დიალექტს რომ პროვინციამ თავს

117 „სახალხო გაზეთი“, 1912, № 663.

118 იქვე.

119 „სახალხო საქმე“, 1919, № 695.

120 იქვე.

121 „განათლება“, 1913, № 5.

122 „სახალხო საქმე“, 1920, № 835.

123 იქვე.

მოახვიოს თავისი ენა. სამწერლო-სამოქალაქო ენა მხოლოდ ქართლს ეკუთვნის და ეს ენა უნდა გაიწმინდოს ხორცმეტეებისაგან¹²⁴.

8. სალიტერატურო ენის გამდიდრება შეიძლება სხვა დიდიქტების მასალითაც: „უნდა ვწეროთ, როგორც ილაპარაკება ქართლში და გავამდიდროთ იმ გურულ-იმერული სიტყვებით, რომლებიც დედა ქართლში აღარ დარჩენილა“¹²⁵.

9. კარგი ქართული ისმის მხოლოდ ქართლ-კახეთსა და ზემო იმერეთში¹²⁶.

10. ის, რასაც იმერელი ავტორები კეთილზმოვანებას უწოდებენ („ცთა“, „თათფირი“...), „ამერულად ჩიფჩიფს უდრის“¹²⁷.

11. იმერულ-გურული ხმების დარბილება მეგრულ-ქანურის გავლენას მიეწერება¹²⁸.

12. ახალი ქართული სალიტერატურო ენისა და ზტილის ნორმები უნდა დაუახლოვდეს მე-18 ს-ის დასასრულის („რუსობის წინა პერიოდის“) ქართულს¹²⁹.

13. ძველ ქართულზე ორიენტაციის აღება (მიბაძვა) აღარ იძლევა შედეგს. მკვლევარ-ბელეტრისტთა უმრავლესობის ერთდროულია შეზღუდულია (პრესას ვერ გასცილებია), რუსობის წინა პერიოდის სიტყვაკაზმული ლიტერატურა მათთვის უცნობია¹³⁰.

14. ქართლურის ხმათა (ცვლა მყარია, იმერულისგან განსხვავებით, არც თანხმოვანთა დარბილება ხდება¹³¹.

15. შეცდომაა და უარსაუფია უცხოური სიტყვების გადმოტანა უარტიკლო და სქესიანი რუსული ენის მიხედვით. უნდა შემოვიტანოთ უცხოური ძირი და დავუმატოთ ჩვენი -ი დაბოლოება (მაგ.: ფილოსოფი-ი, ფიზიკ-ი, ინდივიდუალ-ი...) ¹³².

16. უცხო ენის პრეფიქსების შემოტანა ენაში ამ ხალხის დამონებისა და ენის გადაგვარების ნიშანია.

„უცხო კულტურისა და ენის ნორმების ბატონობისას ადგილობრივი ენა გადაგვარების გზაზე დგება და გაბატონებული ენის ლონეს დაესესება აზრის გამოთქმას. მაშინ გაბატონებული ენის პრეფიქსი გადმოდის დამონებული ენის ფსიქიკაში და აზრს თავისებურად

124 „სახალხო საქმე“, 1920, № 835.

125 „სახალხო საქმე“, 1919, № 695.

126 იქვე.

127 იქვე.

128 „სახალხო გაზეთი“, 1912, № 663.

129 „სახალხო საქმე“, 1919, № 695.

130 იქვე.

131 იქვე.

132 „სახალხო ფურცელი“, 1915, № 196.

გამოათქმეინებს (მაგ., ДОПУСКАТЬ—დაშვება, მაშინ როცა დაშვება—
რუს. ОПУСКАТЬ.)¹³³

17. მართლწერა, როგორც გრამატიკის დარგი, ქართულში არ არსებობს. ყოველ ბგერას ცალკე ასო შეესაბამება. ვინც კარგად ლაპარაკობს, კარგადაც წერს. ამიტომ განსაკუთრებული ორთოგრაფია არა გვაქვს¹³⁴.

VII. ალექსანდრე ნანეიშვილი. „ივერიის“ ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომელი პუბლიცისტი და ჟურნალისტი ალ. ნანეიშვილი თვლის, რომ ახალი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების თუმცა რთული, მაგრამ ერთადერთი სწორი გზა არის ძველი ქართულის სიმდიდრისა და ცოცხალი ენის მონაცემთა გაერთიანება.

სალიტერატურო ენის მოწესრიგების, მისი ნორმალიზაციის პრინციპთა შესახებ ალ. ნანეიშვილს შემდეგი თეზისები აქვს ჩამოყალიბებული:

1. გრამატიკა ანუ ენის კანონთა კრებული ბუნებრივი კუთვნილება ენისა, ენასთან ერთად დაბადებული და არ შეიძლება მისი სხვა ენიდან შეთვისება. ქართული ენის სიმდიდრე არ შეიძლება სხვადასხვა ენის გავლენას მიეწერათ¹³⁵. მცდარია მოსაზრება, თითქოს ენის განვითარების ერთ-ერთი საშუალება სამომავლოდ უცხო ენებიდან საუკეთესო ფორმებისა და კონსტრუქციების შეთვისება იყოს. ენობრივი კონსტრუქცია ანუ აგებულება ენის არსია, მისი ძირითადი დამახასიათებელი და იგი არც ერთ შემთხვევაში არ შეიძლება შეიცვალოს უცხო ენათა აგებულებით: „გრამატიკული ფორმები ენისა და მისი კონსტრუქცია სხვა უცხო ენიდან არ გადმოიღება, ერთიცა და მეორეც ყოველს ენას თავისი აქვს“¹³⁶.

2. ქართულზე უცხო ენათა გავლენის უარყოფა შეუძლებელია: „ჩვენ რომ ამას ვამბობთ, არავინ იფიქროს, ვითომ ჩვენ უარყოფდეთ უცხო ენათა ზემოქმედების საჭიროებას ჩვენს ენაზე, როცა ამას მოითხოვს თვით ენისა და მწერლობის წარმატება“¹³⁷. საყოველთაოდ სიტყვების მიუღებლობა შეუწყნარებელია... ქართულში ენამაც უნდა შეითვისოს ასეთი ლექსიკური მასალა¹³⁸.

3. არ არის დედამიწის ზურგზე არც ერთი ენა, რომელშიც უცხო ელემენტი არ მოიპოვებოდეს: თუ... ისტორია ერთა შორის ხიდს გა-

133 „სახალხო გაზეთი“, 1912, № 691.

134 „სახალხო ფურცელი“, 1915, № 196.

135 „ივერია“, 1883, № 9.

136 იქვე.

137 „ივერია“, 1887, № 226.

138 იქვე. № 123.

დებს სამეცნიერო თუ პოლიტიკურ სფეროში, არ შეიძლება ერთმა ენამ მეორისა არა შეითვისოს-რა... ეს ალებ-მიცემობა, თუ კანონიერად და საჭიროების მიხედვით წარმოებს, საბასარია ენის გამდიდრებისა, გაძლიერებისა, გაშვენიერებისა. ასეა ჩვენი ენაც... „ამ შევსების გზით თავს ირჩენს არამც თუ უკან ჩამორჩენილი ენა. არამედ ზოგჯერ თვით წარმატებული ენაც იღებს ღალას ჩამორჩენილისაგან. თითოეული ენა ნაყოფია კაცობრიობის გენიოსობისა და ამიტომ ყოველს ენაში, ცოტად თუ ბევრად, მოიპოვება ზოგიერთი იმისთანა რამ, რომელიც სანატრელია მეორისათვის“¹³⁹.

4. „მაგრამ ის, რაც ჩვენს ენაშივცა, უნდა ვამჯობინოთ სხვისას და ამიტომ სხვისი ენა უნდა მოვიშველიოთ დიდს სიფრთხილით და გამორჩევით“¹⁴⁰.

5. ენაში არეკლილია ერის წარსული, „ენა მკვიდრი სიგელია თითოეული ერის თავგადასაყლისა, იგი იმის ისტორიაა, რომელშიც შეგიძლიათ ამოიკითხოთ რომელს ერს რომელ ერთან ჰქონდა სულიერი და ხორციელი ალებ-მიცემობა“¹⁴¹.

6. ქართული თავისებური ენაა. მას წარსულში ბევრი რამ გადახდენია თავს, შეუთვისებია მრავალი ლექსიკური და იქნება გრამატიკული ელემენტიც სრულიად სხვადასხვა მოდგმის და ჯიშის ერთაგან. ამ მიზეზს უნდა მიეწეროს ალბათ ქართული ენის ლექსიკური და იქნება გრამატიკული სიმდიდრეც“¹⁴².

7. ჩვენს ქვეყანაზე გაუთავებელი შემოსევების გამო ქართული ენის წარმატებაცა და შესწავლაც დიდი ხნით შეჩერებული იყო¹⁴³.

8. „ერთსა და ორ თაობას, თუნდაც ძალიან თავდადებული იყოს, არ შეუძლია ძირფულად შეისწავლოს ენა. ამიტომ ჩვენი სიტყვიერება წარმოადგენს მართო მდიდარს მასალას ენისას და არა იმის ცოდნა-მეცნიერებას“¹⁴⁴.

9. „ამ გზაზე ყველაზე ნაკლებ სცოდავენ ისინი, რომელნიც ცდილობენ გააერთიანონ ძველი მწერლობის სიმდიდრე და ცოცხალი ენის მონაცემები... გზა ძველის-ძველისა და ახლის ერთმანეთთან შეკავშირებისა ერთადერთი გზაა ჩვენი ენის წარმატებისათვის“¹⁴⁵. თუ ჩვენ მწერლობას უნდა წარმატებას მივლწიოს, უნდა იაროს ძველისა და ახლის შეერთების გზით. მართალია ეს გზა ძნელი და რთულია,

139 „ივერია“, 1887, № 223.

140 იქვე, № 226.

141 იქვე.

142 იქვე, № 121.

143 იქვე, № 221.

144 იქვე.

145 იქვე, № 223.

იგი ბევრ შრომას მოითხოვს, მაგრამ ქართველობამ ეს უნდა გააყეთოს, თან ძალიან ჩაფიქრებით და გამორჩევით¹⁴⁷. ... ასეთი შეკავშირებით ძველი და ახალი აესებს ერთმანეთს, „რაც ერთს აკლია, იმას მეორეში ცოტად თუ ბევრად ვპოულობთ“¹⁴⁷.

10. „ძველ მწერლობაში შენახულია, დაცულია მრავალი ნამდვილად ქართული ფორმები, გრამატიკული კანონები და სიტყვები, რის გამოისობითაც ეს ენა დღეს გასაგებია ხალხისთვის, ამასთან, ძველს მწერლობაში შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ ქართული ენის კანონები, საჭირო სიტყვები, რომლებიც ხალხს ან დაუფიქრებია, ანდა იმის ყურამდე არც-კი მისულა“¹⁴⁸.

ძველ ქართულ სიტყვებს და ფორმებს არ უნდა ვარჩიოთ უცხო გაუგებარი სიტყვები და ფორმები¹⁴⁹.

11. ენას მწერლობისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს: თუ ენა მძიმე და გაუგებარია, მაშინ თვით მწერლობაც უქმია. ამიტომ ყოველი მწერალი და მწერლობა დიდ ყურადღებას აქცევს ენას, ცდილობს გაამშენიეროს, გააღამაზოს იგი¹⁵⁰.

VIII. ნიკო ხიზანიშვილი (ნ. ურბნელი). 1888 წ. „ივერიის“ რამდენსამე ნომერში ნიკო ხიზანიშვილმა ნ. უ-ლის ფსევდონიმით გამოაქვეყნა მეთაური წერილები¹⁵¹, რომლებშიც იგი ძირითადად პ. მირიანაშვილის შეხედულებებს იხილავს და ედავება. მაგრამ ამ მსჯელობისას ბევრ საყურადღებო დებულებასაც აყენებს. მაგ.:

1. ენის გაჩენა და განვითარება, ისტორია ენისა და თავის საკუთარ კანონებს ექვემდებარება.

2. ენის ერთობა არ არის აუცილებელ კავშირში ერის ერთობასთან. ერის „ერთობას ზედ-მოქმედება აქვს ენის ერთობაზე, მაგრამ ერის ერთობა ამისი ლოგიკური და ისტორიული შედეგი როდია“¹⁵².

3. ქართველ ხალხს მუდამ ერთი სალიტერატურო ენა ჰქონდა, მიუხედავად ქვეყნის პოლიტიკური მდგომარეობისა: „ფაქტია, რომ ყოველთვის და ყველგან საქართველოს მთელი ისტორიის განმავლობაში ერთი და იგივე სამწიგნობრო ლიტერატურული ენა ჰქონდა, იქაც კი (მაგ., სამეგრელოში), სადაც სათემო ენა მეტად გამოირჩეოდა სამწიგნობრო ენისაგან... სახელმწიფოებრივი ერთიანობის დაშლასაც კი არ გამოუწვევია „საზოგადო სასაუბრო ენის დავიწყება“. „ერთო-

147 „ივერია“, 1887, № 226.

148 იქვე, № 223.

149 იქვე, № 221.

150 იქვე, № 219.

151 იქვე, №№ 168, 170, 171, 177.

152 იქვე, № 168. იქ ურბნელი უპირისპირდება პ. უმიკაშვილს.

ბის მოსპობამა და დამხობამ ის კი არ გამოიწვია, რომ ენაში სათემო კილომ, პროვინციალიზმმა გაიდგა ფეხი, არამედ ის, რომ ერთობასთან ერთად ჩვენი ენისა და გონების ზრდა და განვითარება შეჩერდა, მწერლობამა და აზრმა წინ ვეღარ წაიწია და მთელს მწერლობას ეკლესიური ფერი დაედო, ეკლესიური კილო გაბატონდა, რომელმაც მალე შეშხტა ენისა და სიტყვიერების თავისუფლება“¹⁵³.

4. მცდარია აზრი, რომ მესხეთმა მისცა საქართველოს სალიტერატურო ენა. „გაცილებით ადრე, ვიდრე მესხეთი განათლების მოედანზე გამოვიდოდა, არსებობდა საერთო სალიტერატურო ენა, იმდენად განვითარებული და შემუშავებული, რომ ადვილად მოხერხდა საღვთო წერილისა და საეკლესიო წიგნების თარგმნა“¹⁵⁴.

5. ახალ ქართულ სალიტერატურო ენას აკლია დახვეწილობა, ენაში სიჭრელთა: „აწინდელი ქართული ლიტერატურული ენა და კილო „ახალის დროის“ ნაყოფია... იგი სრულს, შემუშავებულს არას წარმოადგენს... ამჟამად ენისა და კილოს თავისი ბუნება დაუტოვებია, დაუვიწყნია რაც საკუთარმა გრამატიკამ უანდერძა... ჩვენი დროის ენა-კილო ისეა დაქსაქსული, რომ თავი ბოლოს ვერ ებმის და ბოლო თავსა. ახალის კილოს ღირსება მეტად მდარეა“¹⁵⁵.

6. ქართულ სალიტერატურო ენაში „ძველისა“ და ახლის ბრძოლამ შექმნა სირთულეები: „ძველისა“ და „ახლის“ ბრძოლაში უნდა მოიძებნოს მიზეზი იმისა, რომ აქამომდე ჩვენს მწერლობას საერთო სალიტერატურო კილო არა აქვს. იგი გარკვეული და განმარტებული არ არის. „ძველი“ და „ახალი“ ერთმანეთშია არეული, საერო და სათემო კილო უშნოდ ერთადაა პოთაესებული“¹⁵⁶.

7. სალიტერატურო ენის გამდიდრების წყარო დიალექტებია. ცოცხალ მეტყველებასთან კავშირი არა მარტო ასაზრდოებს, არამედ სიცოცხლის ძალას ჰმატებს ენას. „საერთო ენა, რაც კი რამე კარგია და მშვენიერია სათემო კილოში, ითვისებს, ისაკუთრებს და ამ შეთვისებაზეა დამოკიდებული საერთო ენის აღორძინებაცა, იგი მაშინ შედის წარმატებაში და ყოველთვის განკარგების გზას აღგია, როცა კავშირს არ წყვეტს ხალხის ცოცხალ ენასთან, სათემო კილოსთან“¹⁵⁷.

8. „ახალი სალიტერატურო ენა ხალხის ცოცხალ მეტყველებას ემყარება. „ახალმა ქართულმა მწერლობამ უარყო ძველი გარდამო-

153 „ივერია“, 1888, № 169.

154 იქვე.

155 „ივერია“, 1888, № 171.

156 იქვე, შტრ. აღ. ნანეიშვილის მოსაზრება ამავე საკითხზე.

157 „ივერია“, 1888, № 170.

ცემა — საეკლესიო კილო და მიმართა სახალხო, ცოცხალ ენას. აი სწორედ მაშინ გამოჩნდა... მწერლობაში სათემო კილოც“¹⁵⁸.

9. მაგრამ ცოცხალი სასაუბრო ენის მასალა მხოლოდ გადაშუშავებული სახით შეიძლება შევიდეს სალიტერატურო ენაში. ე. წ. ცოცხალი ენა. ის ენა, რომელზედაც ჩვენი განუვითარებელი ხალხი ლაპარაკობს, მასალაა მწერლობისთვის და არა მზა იარაღი, იმას შე-
მუშავება და განვითარება ეჭირება და უამისოდ მისი მწერლობაში ხმარება სრულიადაც არ მოასწავებს სამწერლო ენის გამდიდრებასა და წარმატებას“¹⁵⁹.

10. ქართული ენა მზად არ არის ევროპული მეცნიერების გახა-
ვრცელებლად. მას საამისოდ ბევრი რამ აკლია. ამ მხრივ რუსული ენა დაგვეხმარება, მაგრამ, ამასთანავე, რუსულ ენას კრიტიკულად უნდა მოვეკიდოთ, არ უნდა დავეშვათ მისი გავლენა ქართულ გრა-
მატიკაზე, რადგან თუმცა რუსული ენა ჩვენთვის ის ძლიერი იარაღია, ურომლისოდაც ევროპულის ენის მიღება არ შეგვიძლია, მაგრამ „რუსულმა ენამ კი მაინც გზა-კვალი შეუშალა ჩვენს გრამატიკას ჩვენი ენის ნორმალურ ზრდას“¹⁶⁰.

IX. ვაჟა-ფშაველა. გენიალურ პოეტს ვაჟა-ფშაველას უსაყვე-
დურეს სალიტერატურო ენაში ფშაური კილოს ფაქტების ფართოდ შემოტანის გამო. ვაჟამ დაიცვა თავისი პოზიცია და პასუხი გასცა ამ ბრალდებას. წერილებში: „მცირე შენიშვნა“ („ივერია“, 1888, № 192) და „ენა (მცირე შენიშვნა)“ („ივერია“, 1901, № 46) გამოჩნდა ვაჟას შეხედულება ზოგი თეორიული საკითხის შესახებაც. მისი აზრით:

1. სალიტერატურო ენის ფუძე, საძირკველი ხალხის მეტყველე-
ბაა. „ხალხი, ერი დედაა ენისა. იგი ჰბადებს და ჰზრდის ენას, რო-
გორც დედა შვილს“¹⁶¹.

2. სალიტერატურო ენა თავისი სიხალის გამო მოკლებულია ბევრ საჭირო სიტყვას თუ ფორმას და „ეს ფორმები და სიტყვები ხალ-
ხშია დამარხული“. მაგ., იხმარეს რუსული სიტყვა „სმაროდინა“, მა-
შინ როცა ქართულში, მთის კილოებში გვაქვს „მოცხარი“, „ხუნ-
წი“¹⁶².

3. მწერალს არ შეუძლია სავალდებულო გახადოს რომელიმე სიტყვა ან ფორმა, მაგრამ ის კი შეუძლია და მოვალეცაა, რომ ყველა

158 „ივერია“, 1888, № 170.

159 ნ. ურბნელი აქ გრ. ორბელიანის მიერ გამოთქმულ აზრს ეხმარება.

160 „ივერია“, 1888, № 177.

161 „ივერია“, 1888, № 192.

162 იქვე.

საყურადღებო სიტყვა ან ფორმა გააცნოს ლიტერატურულ ენას; თუ ის შეეფერება ენის ხასიათს, მის ბუნებას, ენა მიიღებს მას¹⁶³.

4. დიალექტური თუ ძველი ფორმების შემოტანა სალიტერატურო ენაში დასაძრახისი როდია. ისინი ამდიდრებენ ენას, ხოლო მათი „გატანა და შემცირება — ერის გაღატაკად, შეურაცხყოფად, დამცირებად მიიჩნევა“¹⁶⁴.

მაგრამ კუთხური ლექსიკისა და ფორმების გამოყენება პერსონაჟის მეტყველებაში ხასხებით დასაშვებია: „სახალხო მწერალს, როცა ხალხს ალაპარაკებს, ემატიება ამ ფორმების ხმარება“¹⁶⁵.

5. სათავე ენისა არის დიდ მწერალთა ნაწარმოებებსა და იმ კილოებში, რომელთაც სხვა ენის გავლენა არ შეხებიათ და უმწიკვლოდ, შეუბღალავად შეუწინავეთ ენა. ეს სათავე წმინდაა და აუშლვრველი. „სხვებს რომ თავი დავანებოთ, ნიკიერ მწერლებად და ენის მაგალითად ჩვენთვის მხოლოდ ორი მწერალი კმარა — შოთა რუსთაველი და დავით გურამიშვილი, გაურყენელის ენის მოსაუბრედ კადევ შთიულნი“¹⁶⁶.

6. ძველი ფორმების შემონახვა მთის კილოებში „ჩამორჩენილობას“ არ უნდა მივაწეროთ. „ფშველებზე (ფხოველებზე) ნაკლებად ჰქონდათ შემოქმედება ოსმალთა, სპარსთა, არაბთა და სხვ. ამიტომ იმათი სათემო კილო (თუკი შეიძლება სათემო კილო დაეარქვათ იმათ სასაუბრო ენას) და გრამატიკული ფორმები, როგორც ნამდვილი ძველი ქართული, სრულიად ჰგვანან ძველის მწერლების ნაწერებისას, რის გამო იმათ „უკან ჩამორჩენა“ არ ეკუთვნით“¹⁶⁷.

7. ენა იცვლება, წინ მიდის. ეს ცვლილება ეხება ლექსიკურ მხარეს. „ენის წინსვლა და წარმატება იმაში მდგომარეობს, რომ „ენა მდიდრდება ახალის სიტყვებით, რომელიც საჭიროა ახალთა ცნებათა გამოსახატვად“¹⁶⁸. ხოლო ენის არსი, მისი ბუნება და ხასიათი ამ ცვლილებას არ ემორჩილება. „თუ ეს მოხდა (ე. ი. თუ იცვალა ბუნება და ხასიათი ენისა — ლ. ლ.), მაშინ ენაცა კვდება“¹⁶⁹.

8. რამდენადაც უფრო განვითარებულია, მაღალ დონეზეა ენა, იმდენად უფრო სრულყოფილია მისი ლექსიკა. „რამდენიც უფრო წინ წასულია და წარმატებულია (ენა), იმდენად უფრო მომზადებულია ყველა ცნების გამოსახატვად. მაშინ ენას ყველა ცნების გამო-

163 „ივერია“, 1888, № 192.

164 „ივერია“, 1901, № 46.

165 „ივერია“, 1888, № 192.

166 „ივერია“, 1901, № 46.

167 „ივერია“, 1888, № 192.

168 იქვე.

სახატავად საკუთარი სიტყვა მოეპოვება, ყოველს აზრს, რაც უნდა მიიმე და განყენებული იყოს, ადვილად გამოსთქვამს“¹⁷⁰.

9. ქართული ძველი ენა. „ქართული ენა გუშინ მოგონილი ხომ არ არის, იგი ძალიან დიდი ხნისაა, უკვე დამთავრებული, დახარებული ვაჟკაცია“¹⁷¹.

X. გრიგოლ ყიფშიძე. ილიას ერთ-ერთი უახლოესი თანამშრომელი გრ. ყიფშიძე მრავალმხრივი მოღვაწე იყო: პუბლიცისტი, ყურნალისტის ისტორიკოსი, ლიტერატურისა და თეატრის კრიტიკოსი, ბიბლიოგრაფი, მთარგმნელი... იგი „ივერიის“ რედაქტორობდა 1903—1905 წწ. ენის სადავო საკითხები მისი ყურადღების ცენტრში იყო ყოველთვის და, როგორც მის წერილებში გაბნეული დებულებებიდან ჩანს, მათ მოსაწესრიგებლად ასეთი წანამძღვრების გათვალისწინება მიაჩნდა საჭიროდ:

1. ენა ერის არსებითი ნიშანია: „ენას არა თუ უდიდესი და უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში, არამედ ენა თითქმის ყველაფერია. ის ერი არ არის, რომელსაც თავისი საკუთარი ენა არა აქვს... ენა სინონიმი ერისა“¹⁷². როცა ენა ფუჭდება, ხდება — ეს უტყუარი ნიშანია იმისა, რომ ერიც ეცემა სულით, გადაგვარების გზას ადგება“¹⁷³.

2. გრამატიკა თავისთავად კი არ არსებობს, იგი ცოცხალ ენას ექვემდებარება და იმის ფუნქციებს აღნიშნავს მხოლოდ¹⁷⁴.

3. ენის სიწმინდე უპირველესი საზრუნავი უნდა იყოს: „ენის სიწმინდეს ისეთივე ყურადღება უნდა მიექცეს, როგორც დიდსა და ღრმად რამ საერო რწმენას, როგორც თვით სულს... შებღალვა ენისა იგივე შებღალვაა, გარყვნაა, იგივე გათახსირებაა ერისა“¹⁷⁵.

4. სალიტერატურო ენაზე ზრუნვა მწერლების უშუალო მოვალეობაა. მან უნდა გააასკეცოს ბრძოლა „დედაენის სიწმინდისა და კანონიერებისათვის“, რისთვისაც ძირითად მიზნად უნდა ისახედეს ქართული ენის ბუნების, მისი ბუნებრივი მიმოხერხის დაცვას, შენარჩუნებას“¹⁷⁶.

5. ენას ამლიერებს, აძლიერებს და აცხოველებს მისი ფართოდ გამოყენება ცხოვრების ყველა სფეროში: „საცა ენა ერისა ისმის

¹⁷⁰ „ივერია“, 1888, № 192.

¹⁷¹ „ივერია“, 1901, № 46.

¹⁷² „ივერია“, 1903, № 4.

¹⁷³ „მოამბე“, 1895, № 4.

¹⁷⁴ იქვე.

¹⁷⁵ „ივერია“, 1903, № 4.

¹⁷⁶ „მოამბე“, 1895, № 4.

ყველგან — მართვა-გამგეობის საქმეშიაც, მხედრობასა, სასამარ-
თლოსა, სკოლასა და ყველა სხვა საზოგადოებრივსა და კერძო დაწე-
სებულებებშიაც, როგორც ძველად საქართველოში იყო, იქ ენა-
მზნეველება, ცხოველდება, მდიდრდება, ძლიერდება და გულხალვათად
შლის ფრთებს¹⁷⁷.

6. ქართული ენის მოხმარების ასპარეზი შემოკლებულია. იგი
შეფარებულია სოფელსა და ქართულ მწერლობაში. „დღეს ჩვენში
ქართულს ძალიან პატარა წრე აქვს გარშემორტყმული... მცირე ას-
პარეზი აქვს სავარჯიშოდ, ფრთის გასაშლელად. როგორც ვიცით,
ჩვენი ენა თითქმის არსად არ ვარჯიშობს... ისევ სოფელი და სოფ-
ლური ოჯახია (მდაბიოსი) დღეს ერთად-ერთი ციხე-დარბაზი, საცა
ჩვენი ენა თავს აფარებს, საცა თავისუფალია ცოტად თუ ბევრად,
თითქმის წყაროსაგვით ანკარა და წმინდა, შეურევნელ-გაურყვნელი...
მწერლობა მეორე ძიძა და ლალა დედა-ენისა; ის დიადი კერაა, საცა
ძნელია, თითქმის ყოველად შეუძლებელია მისი გაქრობა ისე, რო-
გორც შეუძლებელია მისი გაქრობა სოფლად... მწერლობის დიდს
კერაში პღვივის განუქრობელად ცეცხლი იმ ციო მონიჭებული მად-
ლისა, რომელსაც დედაენა ეწოდება. მწერლობაა მისი მცველი,
მისი ხმალამოლებული დარაჯი“¹⁷⁸.

7. სალიტერატურო ენა ახლოს დგას ხალხის მეტყველებასთან.
ჩვენი მწერლობის ენა და მდაბიო ხალხის ენა დიდად არ არის ერთ-
მანეთისაგან დაშორებული. ეს სიახლოვე უნდა დავიცვათ შემდეგ-
შიაც. ამიტომ უნდა გავფრთხილდეთ, რომ მწერლის ენა ხალხისას
არ დაშორდეს¹⁷⁹.

8. ენისათვის უფრო მტკივნეულია სინტაქსური დარღვევები —
კალკირება და უხეირო სიტყვათშეხამებები, ვიდრე ორთოგრაფიულ
და მორფოლოგიურ ფორმათა სიჭრელე: „ჩვენის ფიქრით, ქართუ-
ლის სისუფთავისა და კანონიერებისათვის საქმე ასოები, მარცვლე-
ბი და სიტყვები კი არ არის, საქმე თვით ბუნებაა ენისა, მისი სული,
მისი ბუნებრივი მიმოხერა, მისი ზოგადი აგებულება... საქმე სიტყვე-
ბი კი არ არის, საქმე სინტაქსია, ლექსთ-თხზულება ანუ ის კანონები,
რომელთაც ემორჩილება სიცოცხლე ენისა, მისი არსებობა“¹⁸⁰.

9. არ უნდა აიკრძალოს ფონეტიკური და მორფოლოგიური დია-
ლექტური პარალელიზმების ხმარება. თუ ფორმა უცხო ენიდან არ
არის შემოტანილი და საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში იხმარება,
„კანონიერია, სამართლიანი და მორფოლოგიის მიერ შეწყყნარებუ-

177 „მოამბე“, 1895, № 4.

178 იქვე.

179 „ივერია“, 1903, № 6.

180 „მოამბე“, 1895, № 4.

ლი“¹⁸¹. თუ ერთი ფორმა ერთ კუთხეში იხმარება, მეორე კი — მეორეში (მაგ.: მაიტა/მეიტა, ივეეს/იუოს, თვალი/თოლი, კიდენ/კიდევ, ძალიან/ძაან/ძალან...), ამას არ უნდა ვებრძოლოთ, რადგან ყველა კანონიერია და „არავის არავითარი არც ნება აქვს და არც შეუძლია მოითხოვოს: ასე იხმარეთ ეგ სიტყვა და არა ისეო“¹⁸². ამიტომ არც ღირს... დავა იმაზედ, „როგორ სჯობიან ვწეროთ ისეთი სიტყვანი, რომელთაც ორნაირი და სამნაირი ფორმა აქვთ და რომელთაც ერთი მწერალი ასე სწერს, მეორე ისე“¹⁸³.

10. დასაღწქურ სახესხვაობათა არსებობით ზიანი არ მიეცემა ქართულ ენას, „პირიქით, უფრო გამდიდრდება ენა, გამდიდრდება ლექსიკონი, იმატებს მასალა ენისა. სიფრთხილით ხმარება პროვინციალურის არა თუ სიტყვებისა, ფორმა-მიმოხერხისაც კი მეტადრე პოეზიასა და ბელეტრისტიკაში, აუცილებელი საჭიროებაც კია; უამისოდ ჭეშმარიტი საეროვნო პოეზია შეუძლებელია“¹⁸⁴.

11. ენა უნდა დავიცვათ უცხოენოვანი მასალის შემოჭრისაგან: „ჩვენი ენის უდიდესი ნაკლი რუსიციზმებია. არაფერი გვაქვს საწინააღმდეგო იმისა, რომ რუსული ან ევროპული განათლება შევიძინოთ, მაგრამ არ უნდა გავრყვნათ ენა არც რუსიციზმებით, არც გალიციზმებით და არც გერმანიზმებით“¹⁸⁵.

12. უცხო ენათა გავლენისაგან კარგადაა დაცული ხალხის, გლეხკაცობის ენა, საგმირო ზეპირსიტყვაობის ენა. ყველა დროის დიდებული მწერლები იმ საუნჯიდან კრებდნენ მარგალიტებს. „გაიხსენეთ პუშკინის სიტყვები: ენა უნდა ვისწავლოთ მდაბიო ხალხშიო“¹⁸⁶.

13. სხვა ენიდან „არა ყოველი გამოთქმა შეიძლება გადმოითარგმნოს... მრავალია ისეთი გამოთქმა რუსულშიაცა და სხვა უცხო ენაშიაც, რომლის პირდაპირ თარგმნა ქართულის შებღალავად უნდა ჩაითვალოს“¹⁸⁷.

ცოტა მოგვიანებით, 1911 წ. გამოქვეყნებულ წერილებში ჩანს, რომ გრ. ყიფშიძის მოსაზრებებმა გარკვეული ცვლილება განიცადა, ზოგი რამ დაზუსტდა, დაიხვეწა, ზოგი ახალი თეზისი იქნა წამოყენებული... ამ საინტერესო მოღვაწის შეტყულებათა სრულად წარმოსადგენად ამ წერილებს ვითვალისწინებთ. „ივერიაში“ მოღვაწეო-

¹⁸¹ „მოამბე“, 1895, № 4.

¹⁸² იქვე.

¹⁸³ იქვე.

¹⁸⁴ იქვე.

¹⁸⁵ „ივერია“, 1903, № 4.

¹⁸⁶ იქვე.

¹⁸⁷ „ივერია“, 1903, № 13.

შის შემდგომი პერიოდის თეორიული ნააზრევი გრ. ყიფშიძისა შეიძლება ასე ჩამოვაყალიბოთ:

1. ახალი სალიტერატურო ენა ქრელია. „ახალმა მწერლებმა... დომნალივით აურთეს ძველი და ახალი სიტყვები, საგრაბატიკო ფორმები, ეტიმოლოგია და სინტაქსი... ყვილა ისე სწერს, როგორც მოეპრიანება... პრესა ცდილობს ერთ რომელსამე მართლწერას დაადგენს, მაგრამ აქაც ვერ შევთანხმებულვართ. ერთი რედაქცია ერთს მართლწერას ადგა. მეორე — მეორეს...“¹⁸⁸.

2. საჭიროა შემუშავდეს ყველასათვის სავალდებულო მართლწერის წესები. „რუსეთში, საცა სამეცნიერო აკადემია არსებობს სიტყვიერების განყოფილებით, მთელს საუკუნეს ... მოუწოდენ მართლწერის დამყარების“ და დღესაც ბევრი სადავო საკითხი აქვთ, მიუხედავად იმისა, რომ აქვთ განათლების სამინისტრო, რომელსაც ძალუძს ერთგვარი ნორმების გატარება სახელმძღვანელოებში, სკოლებში: ჩვენ ასეთ ხელმძღვანელ ძალას მოკლებული ვართ და დღეს საერთო საყოველთაო ქართულს იმდენი ელფერი მიეცა, „რამდენი გრაბატიკოსიც გვყავს ან რამდენი კილოც გვაქვს“¹⁸⁹. რას დავეყრდნოთ, რაზე ავიღოთ ორიენტაცია?

3. სალიტერატურო ენის ქვაკუთხედი ქართლური კილია. მას უნდა ეყრდნობოდეს, „ვისაც წმინდა ქართულისთვის გული შესტკივა...“. ქართლში „ხალხი, მდაბიო და დიდებული, ლაპარაკობს სალიტერატურული ენის კილითი ... ეგ კილო და ჩვენი დღევანდელი სალიტერატურო ენა თითქმის არ განსხვავდება და უბრალო ვლუხი და ვლუხის დედაციციც-კი ისე ლაპარაკობს, თითქოს ჩვენს საუკეთესო სალიტერატურო ნაწერებზედ აღზრდილაო“¹⁹⁰.

მართალია, ქართლურის ყველა სიტყვა და ფორმა სალიტერატურო ენისათვის არ გამოდგება, მაგრამ არსებითია არა ეს, არამედ ის ფაქტი, რომ სალიტერატურო ენას ქართლური კილო დაიდო საფუძვლად და „ბუნება და სული ამ კილოსი საგსებით გამოჰყვა“ მას¹⁹¹.

4. მცხეთა-თბილისი და მისი შემოგარენი იყო საქართველოს უძველესი პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი, ამდენად ქართლუ-

188 „განათლება“, 1911, № 8, გვ. 498.

189 იქვე, გვ. 561.

190 „ქართლი — ზემო და ქვემო ქართლი — იყო და არის საკმაოდ გრცელი ტერიტორია და მისი სიერცე ეფინებოდა დაახლოებით: ტფილისისა, დუშეთისა, გორისა, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებს, საზარათიანოს ანუ ბორჩალოს მაზრის ნაწილს, სწვდებოდა შორაპნის მაზრის ნაწილსაც, მთელს მესხეთს, რომელიც იყო, ვახუშტის გეოგრაფიით, ზემო-ქართლი, ქართლის ცხოვრებით — ქვეყანაი ზემოსია ქართლისაი“. „განათლება“, 1911, № 8, გვ. 561.

191 იქვე, გვ. 559.

რი კილოს გაბატონება სალიტერატურო ენაში ბუნებრივი ისტორიული პროცესის შედეგი იყო და არა რაიმე ძალდატანებისა. „ყველას უნდა გვახარებდეს და გვაიმხნევებდეს ის გარემოება, რომ საერთო ცენტრი გვაქვს, ერთი საერთო სალიტერატურო ენა მოუცია ჩვენთვის ისტორიას და იმას უნდა უფრთხილდებოდეთ“¹⁹².

5. „სალიტერატურო ენის გამშვენიერების სამი წყაროა: სოფელი, საცა ქართული თავისუფლად იბრუნებს სულს და სჩქევს ანკარა წყაროსავეთ შეურევნელ-გაურყვნელი, ძველი მწერლობა, მაშინდელი, როცა საქართველო დამოუკიდებელი იყო და ყოველს დარგსა და სფეროში ქართული ბატონობდა, უფლობდა, თავისუფლად პნაეარდობდა და მწერლობა ახალი, საუკეთესო მწერალთაგან შემუშავებული“¹⁹³.

სოფელში „უნდა ვიგულისხმოთ ქართლის სოფელი, ქართლის სოფელში მოუბარი ხალხი და ისიც ყველა ვიგინდარა კი არა, არამედ რჩეულნი, ენამეტყველნი, ენის ალლოთი და ნიჭით ზედაჯილდოებულნი, სულ ერთია რა წოდებისა და სქესისა არ უნდა იყოს ასეთი მცოდნე ენისა“¹⁹⁴.

6. ქართლურის ასეთ დიდ როლთან ერთად სხვა პროვინციების კილოებსაც გარკვეული მნიშვნელობა ენიჭება: ა. პერსონაჟთა დასახასიათებლად (მაგ., ნინოშვილის, კლდიაშვილის, რაზიკაშვილების ნაწერებში); ბ. ლექსიკური მარაგის გასამდიდრებლად: სხვა კილოებში უთუოდ აღმოჩნდება სალიტერატურო ენისათვის გამოსადეგი სიტყვა თუ ტერმინი, მაგრამ მათი გამოყენებისას სიფრთხილე საჭირო. კიდევ მეტი სიფრთხილე უნდა გურულ-იმერულ-ფშაურის გრამატიკული ფორმების და, მითუმეტეს, „საფიგურო, მეტაფორული და მხატვრული ელვარე გამოთქმების“ შესახებთან¹⁹⁵; გ. ენის ისტორიისათვის: გურულს, იმერულს, რაჭულს, ფშაურს... დიდი მნიშვნელობა აქვს სალიტერატურო ენისა და ქართლური კილოს სატყუათა წარმომავლობის, ევოლუციის შესწავლაში (ოღონდ, ისტორიულ პერიოდში). ხოლო ქართული ენის პრეისტორიული ხანის გასაშუქებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს ლაზურ-მეგრულ-სვანურის შესწავლას. „ლაზურ-მეგრული და სვანური შუქსა ჰვენს ჩვენის საერთო და საზოგადო ქართლის იმ პერიოდს, როცა ჯერ ჩვენი ერის ისტორია არც-კი დაწყებულეო“¹⁹⁶.

192 „ვანათლება“, 1911, № 8, გვ. 569.

193 იქვე, გვ. 559—560 (ხაზი ჩვენი. ლ. ლ.).

194 იქვე, გვ. 561.

195 იქვე, გვ. 565.

196 იქვე, გვ. 561.

7. კახური კილო „ქართლური კილოსაგან თითქმის არაფრით განსხვავდება“¹⁹⁷.

8. ამასთანავე, უუურადღებოდ ვერ დავტოვებთ ჩვენს კლასიკოსთა ნაწერებს და ძველ მწერლობას: „ორში ერთი უნდა ავირჩიოთ თუ არ გვინდა დავაქციოთ... დიდებულად ამართული შენობა ენის წარმატებისა და ერთიანის კულტურის შექმნისა: ან ძველს მწერლობას უნდა დავემყაროთ და ყველამ ის გავიხადოთ სახელმძღვანელოდ, ან ქართლის კილოსა და ლაპარაკს დაუგდოთ ყური“¹⁹⁸. მაგრამ მხოლოდ ძველ ქართულზე ორიენტაცია არ გამოგვადგება, რადგან ძველი ქართული სახმარი, ცოცხალი ენა აღარ არის; მისი „ბაძვა სიკვდილი იქმნება ჩვენის სულიერის შემოქმედებისათვის, რადგან იმას სიცოცხლის ძარღვი ჩაწყვეტილი აქვს, სიცოცხლის დუდილში აღარ არის“¹⁹⁹. ეს, რა თქმა უნდა, ძველი ენის მთლიანად უგულვებელყოფას არ გულისხმობს: „ეს იმას როდი პნიშნავს... ძველს მწერლობას ნუ შევისწავლით, მის ბუნებას ნუ დავაკვირდებით“²⁰⁰.

„ქართული სალიტერატურო ენა არის ძველი მწერლობის ნაშობი და ქართლის სალაპარაკო კილოზე დამყარებული, რომელიც ბოლოს შეიმუშავა ალ. ჭავჭავაძემ, ნ. ბარათაშვილმა თვისის ფოლადებრ მტკიცე ლექსითა, გრ. ორბელიანმა, რაფ. ერისთავმა, ილიამ და აკაკიმ“²⁰¹.

9. ქართული მეტყველების საუკეთესო ნამუშები შეიძლება ხალხურ შემოქმედებაში ვიპოვოთ: ენის „ბუნების მცოდნე ხალხის კილო და შნო ქართულის წმინდად და ლამაზად ლაპარაკისა დაცულია... საერო პოეზიაში ... პოეტურ პროზაში: ზღაპარ-არაკში, გამოცანა-ანდაზაში და სხვ.“²⁰².

10. სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციისათვის კეთილზმოვანების პრინციპი არ გამოდგება, რადგან ის სუბიექტური პრინციპია.

XI. ალექსანდრე ხახანაშვილი. ჯერ ისევ ილია იყო „ივერიის“ რედაქტორი, როდესაც გაზეთში გამოქვეყნდა ალ. ხახანაშვილის წერილი „ქართული სამწერლო ენა“²⁰³. წერილს ახლავს რედაქციის შენიშვნა: „ვებეტდავთ ამ წერილს, თუმცა ავტორის აზრს ზოგიერთს საგანზედ არ ვეთანხმებითო“. წერილში შემდეგი მოსახრებებია გამოთქმული:

197 „განათლება“, 1911, № 8, გვ. 565.

198 იქვე, გვ. 499.

199 იქვე.

200 იქვე, გვ. 561.

201 იქვე, გვ. 498.

202 იქვე, გვ. 499—500.

203 „ივერია“, 1901, № 82.

1. ლიტერატურული ენა ყველგან და ყოველთვის ხელოვნურად შენდება რომელიმე კილოს საფუძველზე. რუსულის საფუძველია მოსკოვეური კილო, ჩვენი ენისა — ქართლური.

2. „კილოების შეტანა სალიტერატურო ენაში უნდა მოხდეს სიფრთხილით, მაგრამ აუცილებლად, რადგან მწერლობის განვითარება თხოვლობს მისი ენის და მდაბიო ენის დაახლოვებას“²⁰⁴.

3. თანამედროვე სალიტერატურო ენა სრულიად ახალი მოვლენაა და მისი ისტორია იწყება გ. ერისთავის ნაწერებიდან, რომელმაც სალიტერატურო ენას ქობად დაუდვა ქართლური კილო. ეს კილო გაბატონდა კიდევ მწერლობაში.

4. ქართული სამწერლო ენის ცვლა ჩვენს თვალწინ ხდება. რაზიკაშვილებმა და ა. ყაზბეგმა დაამკვიდრეს ლიტერატურაში მთაში დარჩენილი სიტყვები და ფორმები. ამას დავმატა... მდაბიური ენა იმერეთისა და გურიის ცხოვრების ამსახველ მოთხრობებში (დავ. კლდიაშვილი, ე. ნინოშვილი). მეტიც, ილიას „კაცია-ადამიანი“ ენობრივად განსხვავდება „ოთარაანთ ქვრივისაგან“, რომელიც ოცდაათი წლის შემდეგ დაიწერა.

5. ყოველივე ეს არღვევს დებულებას ქართული ენის კონსერვატიული ბუნების შესახებ: „საერთოდ ამ ორმოცი წლის განმავლობაში ქართული სამწერლო ენის ცვლილება საკმარისად ასაბუთებს უსაფუძვლობას იმ აზრისას, რომ ქართული ენა დროთა განმავლობაში არ შეიცვალა და „ვეფხისტყაოსნის“ ენა ახლაც სუყველასთვის ვითომცუ გასაგებია“²⁰⁵.

* * *

ზემომოყვანილი მასალიდან, ვფიქრობთ, გამოჩნდა, რომ „ივერიაში“ აისახა ენის ნორმალიზაციის პრობლემასთან დაკავშირებული აზრის ჩამოყალიბება-განვითარება.

ახალი სალიტერატურო ენისათვის ბრძოლაში რამდენიმე ეტაპობრივი, საკვანძო პრობლემა დაისვა. უპირველესი, ბუნებრივია იყო ახალი სალიტერატურო ენის დემოკრატიზაციის საკითხი. ამ აზრმა გაიმარჯვა. ილიამ და მისმა თანამებრძოლებმა ცხარე პოლემიკაში დაასაბუთეს ხალხის ენაზე ორიენტაციის აღების აუცილებლობა, ახალი სალიტერატურო ენის ბუნებრივი განვითარების, მის საკუთარ კალაპოტშივე დაბრუნების გარდაუვალობა.

1875 წ. დაიხურა ჟურნ. „ცისკარი“ — „დარბაისლური ენის“ მომხრეთა უკანასკნელი ქომაგი — და სალიტერატურო ენის განახლების პრინციპს მოდავეც აღარაფინ დარჩა (ს. გორგაძე)²⁰⁶.

204 „ივერია“, 1901, № 82.

205 იქვე.

206 „მნათობი“, 1925, №№ 5—6.

გახალხურების პროცესმა ფართოდ გაუხსნა გზა ხალხურ მეტყველებას. დიალექტურ ფორმებს, რის შედეგადაც სალიტერატურო ენაში გაჩნდა უამრავი პარალელური ფორმა, დიალექტიზმები. ენა აჭრელდა, დამძიმდა და წამოიჭრა ახალი პრობლემა: რა დოზით უნდა შემოეშვათ დიალექტიზმები სალიტერატურო ენაში, რომელ დიალექტს უნდა დაჰყრდნობოდა ახალი სამწიგნობრო ენა. სულ მალე გამოიკვეთა ორი გეზი — ერთს „ივერია“ იცავდა, მეორეს — „დროება“ და „კვალი“.

„ივერიელნი“ იმთავითვე იმ აზრს დაადგინენ რომ სალიტერატურო ენის საყრდენი დიალექტი ქართლურია (პ. შირიანაშვილი მესხურს ანიჭებდა პრიორიტეტს), მაგრამ მას შემდეგ, რაც სალიტერატურო ენაში შემოვიდა ფშაური, მოხელური, იმერული, გურული..., ენის თეორეტიკოსებმა აღიარეს დასავლური და სხვა დიალექტების ადგილიც ახალი სამწიგნობრო ენის ჩამოყალიბების პროცესში. დავ. ყიფიანმა კი სალიტერატურო ენის საყრდენად საერთო ქართული გამოაცხადა.

სალიტერატურო ენაში პარალელურ დიალექტურ ფორმათა გაჩენისა და ოცნხო ენათა გავლენით ლექსიკურ-გრამატიკული ბარბარიზმების მოზღვაების გამო მწვავედ დადგა ახალი საკითხი, საკითხი ენის უნიფიცირებისა, დაბეწვისა, ერთი სავალდებულო ფორმის დადგენისა. პრესაში იმართებოდა მსჯელობა, პოლემიკა კონკრეტული საკითხების შესახებ. მაგრამ მალე ნათელი შეიქნა, რომ ამ გზით საკითხების გადაწყვეტა შეუძლებელი იყო. ჩამოყალიბდა საზოგადოებრივი აზრი, რომ საჭიროა ენის მცოდნე პირთაგან შედგეს კომისია. რომელიც შეისწავლის და გადაჭრის საღვაწო საკითხებს, მიიღებს ყველასათვის სავალდებულო კანონებს. ასეთი ცდები იყო კიდევ (ცნობილია, რომ ილიას ერთი ასეთი სხდომა მოუწვევია 1886 წ. 8 მარტს). შედეგი კი არ ჩანდა, რადგანაც არ არსებობდა ყველასათვის მისაღები, სავალდებულო თეორიული წინამძღვრები, რომლებითაც იხელმძღვანელებდნენ, არ იყო შემუშავებული პრინციპები, რომელთაც დაეყრდნობოდნენ. მაგრამ თანდათანობით მსჯელობაში, კამათში, ენის საკითხების კვლევაში ეს პრინციპები იკვეთებოდა, ყალიბდებოდა, იხვეწებოდა.

ზემოთ ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვედგინა „საქართველოს მოამბესა“ და „ივერიაში“ გაბნეული პრინციპული ხასიათის დებულებები. ამ ყურნალებში გაშუქებული ისეთი საკითხები, რომელთა დასმა და განსჯა-განხილვა ნიადაგს უმზადებდა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა ერთიანი პრინციპების შემუშავებას (ცხადია, „ივერიაში“ ბევრი იბეჭდებოდა ცალკეულ საღვაწო საკითხთა შესახებაც, მაგრამ აქ მათ გვერდს ვუვლით).

ავტორებს, რომლებიც ამ საკითხებს იხილავენ, აერთიანებს ძირითად შეხედულებათა ერთგვარობა, ერთი აზრი პრინციპულ საკითხებზე. ისინი ძირითადად ილიასა და დავ. ყიფიანს შეხედულებებს ეთანხმებიან, თუმცა, ამასთანავე, ბევრ საკითხზე განსხვავებული, ორიგინალური შეხედულებებიც აქვთ.

„ივერიაში“ წამოყენებულ ზოგად საკითხთა ერთობლიობა „ივერის“ პოზიციას ქმნის. ეს პრინციპული საკითხები შემდეგია:

1. ენა ერის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია, ხალხის მათრავანიშნელებელი გამაერთიანებელი ძალაა. „საზოგადოებას, რომელიც არის შეკავშირებული ერთისა და საზოგადოს ენითა... ჰქვიან ხალხი“. (დავ. ყიფიანი). „არსებითი ნიშანი ეროვნებისა, მისი გული და სული ენაა... ენა საღვთო რამ არის, საზოგადო საკუთრებაა“ (ილია). „ენის ერთობაც ძალა გახლავთ ერისთვის...“ ქართველები ერთ ერს წარმოადგენენ, რადგან „ერთის ტომისანი არიან, ერთს ენაზე უბნობენ...“ (ი. გოგებაშვილი). „ენას უდიდესი და უპირველესი მნიშვნელობა აქვს ერის ცხოვრებაში... ენა თითქმის ყველაფერია... ის ერთ არ არის, რომელსაც თავისი საკუთარი ენა არა აქვს... ენა ხომ იგივე ერია... ენა მისი (=ხალხისა — ლ. ლ.) სარკვე მათის სულისა“ (გრ. ყიფშიძე).

2. არაერთგზის აღნიშნულა, რომ ილია იმდროინდელი ენათმეცნიერების დონეზე იდგა და ბევრი საკითხის შესახებ მართებული შეხედულება ჰქონდა. მაგ., მას სწამს, რომ ენის კანონები ჩვენგან დამოუკიდებლად, ობიექტურად ყალიბდება თვით ენაში, ამ კანონებს თვით ენა ქმნის.

ამავე აზრს გამოთქვამს დავ. ყიფიანი: ენის „წარმატებასა და ცვლილებას თავისი ბუნებითი კანონი აქვს“; ნ. ურბნელი: ენის გაქნა და განვითარება, ისტორია ენისა თავის საკუთარ კანონებს ექვემდებარება; ალ. ნანეიშვილი: ენის კანონები ბუნებრივი კლასიფიკაციაა ენისა, ენასთან ერთად დაზადებული; ი. გოგებაშვილი: ენის კანონები საკუთარი ენის თვისებებიდან უნდა ამოდიოდეს; დიმ. ყიფიანი: გრამატიკის კანონებიც თვითონ ენის თვისებათაგან გამოკრებილია; გრ. ყიფშიძე: გრამატიკა თავისთავად კი არ არსებობს, იგი ცოცხალ ენას ექვემდებარება და იმის ფუნქციებს აღნიშნავს მხოლოდ.

3. მეტად ფასეულია ილიასა და დავ. ყიფიანის მიერ განვითარებული და სხვათა მიერ მიღებული და გაზიარებული თვალსაზრისის ისტორიზმის პრინციპის შესახებ. ენა ცვალებადია, ცვალებადია ენის კანონებიც. „სწორად იქნება, რომ კანონები ერთ დროს საჭირონი, სხვა დროს უვარგისნი არიან ხოლმე. ამიტომ ახალი ენა ძველ ენას

არ ჰგავს“ (ილია)²⁰⁷; „ენა წინ მიდის, იცვლება; მდიდრდება ახალი სიტყვებით“ (ვაჟა-ფშაველა); „მთელს მსოფლიოში უძრავი არა არის რა... ენაც ამგვარს დაუცხრომელს მოძრაობაში არის“ (დიმ. ყიფიანი); „ახალი ქართული განსხვავდება ძველი ქართულისაგან“ (პ. მირიანაშვილი); ძველს მწერლობაში შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ ქართული ენის კანონები... სიტყვები, რომლებიც დღეს ხალხს ან დავიწყნია, ანდა იმის ყურამდე არც კი მისულა (ა. ნანეიშვილი).

4. თეზისი **სალიტერატურო ენის საყრდენად ხალხური ენის მიჩნევის შესახებ** ასევე საერთო პრინციპია „ივერიის“ (და არა მარტო „ივერიის“) ავტორებისათვის: „ხალხია ენის კანონის დამდები- მხატვრული ლიტერატურა ხალხისთვის გასაგები ენით უნდა იწერებოდეს“ (ილია); „ლიტერატურის ენაც ისეთი უნდა იყოს, რომელსაც უწოდებენ მდაბიურსა“ (დავ. ყიფიანი).

მრუდეა და ასასრულებლად შეუძლებელი აზრი იმის შესახებ, რომ სალიტერატურო ენად ავირჩიოთ ძველი სალიტერატურო ენის ფორმებთან შეზავებული „დარბაისლური კილო“ (დავ. ყიფიანი).

„ხალხი, ერი დედა ენისა, იგი კბადებს და ზრდის ენას“ (ვაჟა); „ახალმა ქართულმა მწერლობამ... მიმართა სახალხო ცოცხალ ენას... საერთო-ენა, რაც კი რამე კარგი და მშვენიერია სათემო კილოში, ითვისებს, ისაკუთრებს“ (ნ. ურბნელი); ჩვენი მწერლობის ენა და მდაბიო ხალხის ენა დიდად არ არის ერთმანეთისაგან დაშორებული. ეს სიახლოვე უნდა დავიცვათ შემდეგშიც. ამიტომ უნდა გაფრთხილდეთ, რომ მწერლის ენა ხალხისას არ დაშორდეს (გრ. ყიფშიძე); „სალიტერატურო ენის ბედი თემის ბედთან არის შეერთებული. რა თემშიაც პირველად დაიწყება მოქალაქეობრივი ცხოვრება, იმ თემის კილოც საზოგადო, სამწერლო ენად ხდება“ (პ. მირიანაშვილი); „სამწიგნობრო კილო“ უნდა მისდევდეს, არ უნდა დაშორდეს სასაუბრო კილოს (დიმ. ყიფიანი); თუ ენა მძიმე და გაუგებარია, მაშინ ასეთი მწერლობაც უქმია (ალ. ნანეიშვილი).

5. ურყევია დებულება ერთი სალიტერატურო ენისა და ერთიანი, დახვეწილი ენის აუცილებლობის შესახებ. საყოველთაოდ ცნობილია ილიასა და მის თანამოსაგრეთა ბრძოლა ერთი სალიტერატურო ენის დასამკვიდრებლად, მათი თავდადება ერთიანი, მონოლითური სალიტერატურო ქართულისათვის.

6. „ივერიელები“ აქტიურად იბრძოდნენ ენის სიწმინდისათვის: „ენის სიწმინდეს ისეთივე ყურადღება უნდა მიექცეს, როგორც დიდსა ღრმად რამ საერთო რწმენას, როგორც თვით სულს... შებღალვა ენი-

²⁰⁷ იმაში კი ცდებოდა ილია, ენა რომ ცოცხალ ორგანიზმად მიიჩნია. ამის შესახებ იხ. ა რ ნ. ჩ ი ქ თ ბ ა ე ა, ილია ჭავჭავაძე ენის შესახებ, ტფ., 1936, გვ. 11.

სა იგივე შებლაღვაა ერისა...“ (გრ. ყიფშიძე), პარალელურ გრამატიკურ ფორმათა აღკვეთას მოითხოვს პ. მიჩინაშვილი. „ორი სიტყვა, ორნაირი. სახე მისი ქვეყნისა [მწერლობაში] მიუღებელია“.

7. საესებით მართებულია ამ საქმეში **მწერლისა და, ხერთოდ, მწერლობის დიდი როლის აღიარება**. „ლიტერატურას შეჰყავს წარმატებაში ენა“ (ილია); „სათავე ენისა არის დიდ მწერალთა ნაწარმოებებსა და მათს კილოებში“ (ვაჟა); „ჩვენ ენა და კულტურა ქართლმა მოგვცა... რის შემდგომ ნიჭიერ მწერალთა მიერ იქნა შემუშავებულ-განვითარებული“. „მწერლობის გრამატიკებირივი კანონმდებლობა... ყოველი მწერლისათვის სავალდებულო უნდა იყოს“ (პ. მიჩინაშვილი). „სალიტერატურო ენის გამშვენიერებისათვის სამი წყაროა: სოფელი, საცა ქართული თავისუფლად იბრუნებს სულს... ძველი მწერლობა, მაშინდელი, როცა საქართველო დამოუკიდებელი იყო... და ყოველს დარგსა და სფეროში ქართული ბატონობდა... და მწერლობა ახალი, საუკეთესო მწერალთაგან შემუშავებული...“ მწერლობის ვალია გაასკეცოს ზრუნვა „დედა-ენის სიწმინდისა და კანონიერებისათვის“ (გრ. ყიფშიძე). სალიტერატურო ენის განვითარება, გამდიდრება, წინსვლა მწერლობასთან არის მჭიდროდ დაკავშირებული. ბოლო „40 წლის განმავლობაში ქართული სამწერლო ენის ცვლილება აშკარაა. რაზიკავილებმა, ყაზბეგმა, ნინოშვილმა და კლდიაშვილმა სამწერლო ენა გამდიდრეს ხალხის მეტყველების ფაქტებით“ (ალ. ხახანაშვილი).

ამავე დროს, „ლიტერატურა არის ერთად-ერთი ცხოველი წყარო ენის სიმდიდრის შეთვისებისათვის“ (ი. გოგებაშვილი).

8. ლიტერატურა, წიგნი მტკიცედ უნარჩუნებენ ენას თავის სახეს, **წიგნის ენა უფრო დაცული, მყარი და კონსერვატიულია** (ილია).

9. „იერიაში“ ყურადღება გაამახვილეს იმ უდავო ფაქტზე, რომ **ხალიტერატურო ენის დასახვეწად**, მისი სიწმინდისათვის არ კმარა ორთოგრაფიული და მორფოლოგიური ფორმების მოწესრიგება. **საქიროა** აგრეთვე ენის **სინტაქსური მხარის დახვეწაც**, „... უნდა ისიც გვესმოდეს, თუ როგორ შეგუთახმით ეს სიტყვები ერთმორგეს და წინადადება როგორ ავაშენოთ (ვაჟა-ფშაველა); „ჩვენის ფიქრით, ქართულის სისუფთავისა და კანონიერებისათვის საქმე ასოები, მარცვლები და სიტყვები ეი არ არის... საქმე სინტაქსისა, ლექსითაიხუნებაა, ანუ კანონები, რომელსაც ემორჩილება სიტყვებუ ენისა, მისი არსებობა“ (გრ. ყიფშიძე); ქართული ენისათვის არაბუნებრივ, შეუფერებელ კონსტრუქციებს უარყოფს დიმი. ყიფიანი, რომელიც წინააღმდეგია აგრეთვე რთული, გრძელი წინადადებებისა: „ნაწილ-ნაწილ“ დაჟავით ეს „უშველელი პერიოდები“, — მოუწოდებს იგი მწერლებს.

10. მართლწერის წესების შემუშავების დროს დაუშვებელია, რომ რომელიმე კუთხის მეტყველებას მიეცეს უპირატესობა. „ქართულ გრამატიკაში საქართველოს არც ერთი მხარის გაცალკეება არ უნდა ჩავიდეს ქართული ენის საზოგადო კანონად“ (დავ. ყიფიანი).

11. ქართული ანბანის გამარტივებას, ზედმეტი ასოების ამოღებას ყველა ზემოთ დასახელებული ავტორი უჭერს მხარს (ცხადია, გრ. ორბელიანი აქ არ იგულისხმება). ამ საკითხზე ილიამ და მისმა მომხრეებმა ჯერ კიდევ „ციცქარში“ გადაიხადეს და მოიგეს კიდევ დიდი ბრძოლა. „საქართველოს მოამბე“ და „ივერია“ გამარჯვებული იდეის ხორც-შესხმას, დაკანონებას ახდენდნენ, პრაქტიკულად ახორციელებდნენ მას.

დავ. ყიფიანი 1863 წ., როდესაც ბრძოლა მთლად ჩამცხრალი არ იყო, წერდა: ძველი ასოები (ა, ზ, ჯ, ზ, მ) ზედმეტია, რადგან „ეხლა მნიშვნელობა აღარა აქვთ რა ენაში“. ყოველი მათგანის შესაბამისი ბგერის გამოხატვა შეუძლია სხვა ასოებს, ხოლო უკვე მოგვიანებით, 1881 წ. დიმ. ყიფიანი თავის გრამატიკაში აცხადებს: „თუ არ ანგარიშისათვის, არას შემთხვევაში, არც ერთი ამ ასოთაგანი საჭირო არ არისო“ (დიმ. ყიფიანი).

ამასთანვე, „ივერიელები“ თითქმის ერთხმად აღნიშნავენ ქართული ანბანის სრულყოფილებას — შესაბამისობას ასოსა და ბგერას შორის: „არა მგონია სხვა ხალხს ჰქონდეს ვისმე ისეთი ბუნებასთან დაახლოებული, განმარტივებული და ადვილად სასწავლო ანბანი, როგორც ჩვენა გვაქვს“ (დიმ. ყიფიანი).

12. სამართლიანი შეფასება მისცეს „ივერიელებმა“ ენის ლექსიკური ფონდის მნიშვნელობას, ერთი მხრივ, და ენის სხვა მხარეებთან შედარებით ლექსიკის ყველაზე მეტად ცვალებად ბუნებას, მეორე მხრივ. ენის წინსვლა, ცვალება ყველაზე მეტად ლექსიკას ეხება: „ენა მდიდრდება ახლის სიტყვებით, რომელიც საჭიროა ახალთა ცნებათა გამოსახატავად“ (ეაე).

ლექსიკის სიმდიდრე ენის სიმდიდრის, ხალხის გონებრივი განვითარების ნიშანია. ი. გოგებაშვილის აზრით: „რამდენიც ხალხი დაბლა დგას აზრებითა და განვითარებითა, იმდენად უფრო ლატაკია სიტყვებით, ფორმებით, საოცრად პატარა ლექსიკონი აქვს“. ენის ლექსიკური მარაგის გამდიდრება წინ სწევს ერს გონებრივად. „რაც ხალხი უფრო ნაკლებ განათლებულია, მით უფრო ცოტა სიტყვა აქვს თავის ენაშია... სიტყვა აზრის წარმომადგენელია... რაც აზრი მეტია, სიტყვაც მეტია“ (ილია).

რამდენადაც უფრო წინ წასულია და წარმატებულია [ენა], იმდენად უფრო მომზადებულია ყველა ცნების გამოსახატავად. მაშინ

ენას ყველა ცნების გამოსახატავად საკუთარი სიტყვა მოეპოვება (ვაჟა).

13. „ივერიაში“ **სოციალური სანქციის როლი და მნიშვნელობაც არის დანახული.** ახალი სიტყვის თუ ფორმის დამკვიდრებისათვის აუცილებელია ენამ მიიღოს, ხალხმა იხმაროს ეს სიტყვა, ე. ი. სიტყვამ მოიპოვოს საზოგადოებრივი სანქცია. „უფარვისი სიტყვაც არ არის ქვეყანაზედ, თუ ხალხი ხმარობს, მაშასადამე ვარვისიანია“ (ილია). „მწერალი მოვალეა ყველა სიტყვა გააცნოს ლიტერატურულ ენას. თუ ის შეეფერება ენის ხასიათს, მის ბუნებას, ენა მიიღებს მას“ (ვაჟა). „ამა თუ იმ გრამატიკული ფორმის გასეპარტლებლად ჩვენ სრულიად საკმარისად მიგვაჩნია ხალხის მიერ მისი ხმარება და საგრამატიკო საბუთები“ (ი. გოგებაშვილი).

14. მყარია „ივერიის“ პოზიცია **სალიტერატურო ენის განვითარებაში დიალექტის როლის** თაობაზე — დიალექტებს სალიტერატურო ენის უმრეტ წყაროდ აღიარებენ.

დიალექტებში დაცული ისეთი ლექსიკური მასალის შემოტანას, რომელიც სალიტერატურო ენას არ გააჩნია, მხარს უჭერენ ვაჟა-ფშაველა, პ. მირიანაშვილი, ალ. ხახანაშვილი, ი. გოგებაშვილი... „კილოების შემოტანა სალიტერატურო ენაში უნდა მოხდეს სიფრთხილით, მაგრამ აუცილებლად, რადგან მწერლობის განვითარება თხოულობს მისი ენის და მდაბიო ენის დაახლოვებას“ (ალ. ხახანაშვილი).

15. სადავო შეიქნა **სალიტერატურო ენაში შესატანი დიალექტური მასალის ხასიათისა და დოზების საკითხი.** ნ. ურბნელის აზრით, დიალექტური მასალის უშუალოდ შემოტანა სალიტერატურო ენაში შეუძლებელია, ის უნდა გადამუშავდეს. პ. მირიანაშვილის მტკიცებით, შეიძლება მხოლოდ დიალექტური ლექსიკის (და არა გრამატიკული ფორმების) შემოტანა, ისიც იმ შემთხვევაში, თუ სალიტერატურო ენას აკლია ბადალი სიტყვა. დაუშვებელია პროვინციალიზმების ისე უხვად შემოტანა, როგორც ამას ვაჟა-ფშაველა და დ. მაჩხანელი აკეთებენ. „ენის გამდაბიურება სულაც იმას არ ნიშნავს, რომ მდაბიოსაგან შეცდომით ხმარებული რომელიმე ფორმა მწერლობაში შემოიტანო... ჩვენი მწერლობა მოვალეა... მეტნორცი პროვინციალიზმებით არ გაახორკლიანოს გასუფთავების მაგიერ ენა“. ვაჟა-ფშაველას რწმენით, მწერალი ვალდებულია ხალხური სიტყვა ან ფორმა გააცნოს სალიტერატურო ენას. თუ ენას არა აქვს ასეთი სიტყვა და სხვა ენიდან სესხულობს, შეიძლება მიიღოს კუთხური ლექსიკური ერთეული. გრ. ყიფშიძეს დიალექტური პარალელიზმების არსებობა სალიტერატურო ენაში დასაშვებად მიაჩნია — თუკი სიტყვა უცხო ენიდან არ არის შემოტანილი და საქართველოს ამა თუ იმ კუთხეში იხმარება, კანონიერია და შესაწყნარებელი. ი. გოგებაშვილის აზრით, „პირველ-

საკითხავმა წიგნმა უნდა გაავრცელოს ეს (დიალექტური—ლ. ლ.) მოხერხებული გამოთქმანი მთელს საქართველოში და გამარჯვება დაუმკვიდროს მათ არსებითს ბრძოლაში“.

„ივერიელთა“ შორის დავას არ იწვევს ერთი თეზისი: დიალექტიზმები პერსონაჟის მეტყველებაში უყოყმანოდ შეიძლება გამოიყენოს მწერალმა.

16. „ივერიაში“ დაყენებულ იქნა ახალი ქართული სალიტერატურო ენის საყრდენი დიალექტის საკითხიც. ასეთად „ივერიელთა“ დიდი უმრავლესობა ქართლურ დიალექტს მიიჩნევს, თუმცა დავ. ყიფიანი 1863 წ. („საქართველოს მოამბეში“) ამტკიცებდა, რომ ლიტერატურის ენა უნდა იყოს საერთო-სახალხო ენა, მთელი ერის ენაო: „ლიტერატურის ენაც... უნდა იყოს... ცოცხალი ხალხის ენა, მაგრამ არა ენა ამა თუ იმ კუთხისა — ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა“, არამედ „მთელი ქართველი ხალხისა“, რომელზედაც „მთელი ქართველი ხალხი, — ქართლელი, კახელი თუ იმერელი კი არა, — მთელი ქართველი ხალხი ლაპარაკობს“.

მაგრამ ქართლური დიალექტის პრიორიტეტს მაინც ბევრი დამცველი ჰყავს: სალიტერატურო ენა ყველგან და ყოველთვის ხელოვნურად შენდება რომელიმე კილოს საფუძველზე. რუსულის საფუძველია მოსკოვეური კილო, ჩვენი ენისა — ქართლური (ალ. სახანაშვილი). „ზემო ქართლიდან გამოვიდა პოლიტიკა და იმისი ენაც გამოთვრდა საქართველოს დანარჩენ თემთათვის... ზემო ქართლი მოიცავდა მესხეთსაც“ (პ. მირიანაშვილი). ნ. ურბნელი წინ აღუდგა მესხურისათვის პრიორიტეტის მინიჭებას. გრ. ყიფშიძე კატეგორიულად აცხადებს: სალიტერატურო ენის ქვაკუთხედი ქართლურია, მას უნდა მიეყვებო, რადგან ქართლური კილო სალიტერატურო ენისაგან არ განსხვავდება, მას უნდა ეყრდნობოდეს, „ვისაც წმინდა ქართლისთვის გული შესტკივა“.

მაგრამ ჩვენი ენის თეორეტიკოსები მალე აღმოჩნდნენ ჯიუტი ფაქტის წინაშე: ქართულ ლიტერატურაში მკვიდრი ადგილი დაიკავეს დავ. კლდიაშვილმა თავისი იმერულით, ე. ნინოშვილმა თავისი გურულით, რაზიკაშვილებმა და ყაზბეგმა მთის მეტყველებით... ასე რომ, ველარაფერი დააბრკოლებდა ამ ფაქტის აღიარებას. პ. მირიანაშვილმაც კი, რომელიც ქართლურის პრიორიტეტს ბოლომდე იცავდა, მოგვიანებით მაინც დაუთმო გარკვეული ადგილი სხვა დიალექტებსაც: „უნდა ვწეროთ, როგორც ილაპარაკება ქართლში და გავამდიდროთ იგი იმ გურულ-იმერული სიტყვებით, რომლებიც დედა-ქართლში აღარ დარჩენილა... კარგი ქართული ისმის მხოლოდ ქართლ-კახეთსა და ზემო იმერულში“ („სახალხო საქმე“, 1919, № 695). ი. გოგებაშვილმაც აუცილებლად მიიჩნია სხვა კილოთა მონაწილეობა და გზა

დაულოცა მათ. მისი აზრით, მარჯვე სიტყვა და გამოთქმა, რომელი დიალექტისაც უნდა იყოს ის, უნდა დამკვიდრდეს სალიტერატურო ენაში: „საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში იხმარებიან იმისთანა გამოთქმანი, რომელნიც ზედ გამოჭრილნი არიან საგანზედ... პირველსაკითხავმა წიგნმა უნდა გაავრცელოს ეს მოხერხებულნი გამოთქმანი“ (ი. გოგებაშვილი). მისივე თქმით, თუმც დასავლური კილოები საფუძვლად არ დასდებია ჩვენს სამწერლო ენას, მაგრამ საერთო-ერთოვნული ენის ფორმირებაში მათ საბატიო ადგილი უნდა დაეთმოს“... „ამ კილოებს ... დიდ მნიშვნელობას ვაძლევთ და დიდის სიხარულით ... ვეწაფებით ... იმერული და გურული კილო, სავსებით დაცული მოქმედთა დასახასიათებლად ... ნინოშვილის ამა თუ იმ მოთხრობაში და ბ-ნ დ. კლდიაშვილისაში..., ჩვენს დიდ ალტაცებას და აღფრთოვანებას იწვევს მუდამ“ (გრ. ყიფშიძე).

17. „ივერია“ გარკვეულ პროტესტს გამოთქვამს იმის გამო, რომ **ქართული ენის განვითარება შეზღუდულია, ენა უფლებააყრილია.** „ჩვენს ენას ჩვენში მოედანი არა აქვს სავარჯიშოდ“ (ილია): „ქართული ენის მოხმარების ასპარეზი შემოკლებულია. დღეს იგი თავს აფარებს მხოლოდ სოფელში და ქართულ მწერლობაში“ (გრ. ყიფშიძე); „ჩვენი ენის წარმატებაც და შესწავლაც დიდხანს იყო შეფერხებული“ (ა. ნანეიშვილი); ქართული სალიტერატურო ენის დონე დასცა ქართული სკოლის უქონლობამ (პ. მირიანაშვილი).

18. „ივერიის“ ავტორები იმაზედაც მსჯელობენ, თუ როგორ უნდა წარიმართოს ახალი ქართული სალიტერატურო ენის განვითარება. ბუნებრივია, ამ საკითხზე მსჯელობისას ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია ძველ მემკვიდრეობასთან, ძველ ქართულ ენასთან მიმართება.

„ივერია“ აღიარებს ძველი ქართული ენის კეთილისმყოფელ გავლენას ახალ სალიტერატურო ენაზე (ილია), ახალი ენის დასახვეწად ძველი მემკვიდრეობის მნიშვნელობას (პ. მირიანაშვილი), ძველ მწერლობაში დაცული ძირეულ ფორმათა და სიტყვათა დიდ როლს (ა. ნანეიშვილი)...

გამოითქვა ისეთი აზრით, რომელიც პოლემიკის საგანი გახდა: ახალი სალიტერატურო ენის წინსვლის ერთადერთი გზა არის ძველი ქართულის სიმდიდრისა და ახალი ცოცხალი ენის მონაცემთა გაერთიანება (ალ. ნანეიშვილი).

ამ აზრს წინ აღუდგა ნ. ურბნელი: ძველისა და ახლის ბრძოლას შედეგად ის მოჰყვა, რომ გარკვეული არაფერი არ არის ენაში, ძველი და ახალი ერთმანეთშია არეულიო; გრ. ყიფშიძის აზრით, ენის წინსვლისათვის აუცილებელია მისე გამოყენების არის გაფართოება

(ენას აცხოველებს, ამდიდრებს და აძლიერებს მისი გამოყენება ფართოდ, ცხოვრების ყველა სფეროში: მართვა-გამგეობა, მხედრობა, სასამართლო, სკოლა, საზოგადო და კერძო დაწესებულებები და ა. შ.).

უფრო მოგვიანებით, 1911 წ. გრ. ყიფშიძე წერს: სალიტერატურო ენის გამშვენიერებისათვის სამი წყაროა: სოფელი ... ძველი მწერლობა ... და ახალი მწერლობა („განათლება“, 1911, № 8), ზოლობ. მიჩიანაშვილი აცხადებს: ახალი სალიტერატურო ენისა და სტილის ნორმები უნდა დაუახლოვდეს „რუსობის წინა პერიოდის“ (ე. ი. მე-18 ს-ის) ქართულს. ძველ ქართულზე ორიენტაციის აღება აღარ იძლევა შედეგსო („სახალხო საქმე“, 1920). ი. გოგებაშვილის აზრით, „კონკრეტული ღონისძიებები ჩვენის დედა-ენის დასაცავად და გაძლიერებლად“ ასეთია: „დედა-ენა უნდა მეფობდეს ქართულს ოჯახობაში... სკოლაში“; ყოველ ქართველს უნდა ჰქონდეს საშინაო ქართული ბიბლიოთეკა და სისტემატურად კითხულობდეს რომელიმე ქართულ პერიოდულ გამოცემას; გადმოვიდოთ სხვა მცირერიცხოვან ერთაგან და დავამკვიდროთ ოჯახებში თავშეყრა. ქართული წიგნების კითხვა და მსჯელობა“.

19. საესებით სწორ პოზიციასზე დგანან „ივერიელები“ უცხოენოვანი სიტყვების შემოტანის საკითხშიც:

საერთაშორისო სიტყვები ყველა ხალხს მიუღია, როგორც ღვიძლი სიტყვები და „არც ჩვენთვის არის დასაძრახისი, რომ ჩვენც ვიხმართ“ (ილია); არ არსებობს დედამიწის ზურგზე არცერთი ენა, რომელშიც უცხო სიტყვები არ მოიპოვებოდეს, საყოველთაო სიტყვების არმიღება შეუწყნარებელია... თუ ისტორია დააკავშირებს ერებს ერთმანეთთან, ისინი უთუოდ დაესესხებიან ერთიმეორეს ენობრივ მასალას. თვით წარმატებული ენაც კი იღებს რაიმეს ჩამორჩენილისაგან (ა. ნანეიშვილი): „არც ახალი სწავლისა ან ახალი აზრისათვის არის საჭირო, ლექსი იქნება, ან შეხამება სიტყვებისა, უნდა შეითვისოს ენამ (დომ. ყიფიანი).

განსხვავებულ აზრს გამოთქვამს „ივერიაში“ კირიონი. ის მომხრეა იმისა, რომ გზა გადავულობოთ უცხოენოვან მასალას: „უცხო ენიდან სესხებას და ვალში ამოღრჩობას ჯობს ჩვენზე ძველი ადვადგინოთ“, ძველ ქართულ ძეგლებსა და დიალექტებში დავძებნოთ საჭირო სიტყვები²⁰⁸.

20. მეორე მხრივ, იგივე მოღვაწენი უცხოენოვანი მასალის მოზღვაების საფრთხეს ხედავენ და იბრძვიან მის წინააღმდეგ: უცხო სიტყვები არ უნდა შემოვუშვათ, თუ „თანასწორი მნიშვნელობის სიტყვები არიან ჩვენს ენაში“ (ილია); „არ უნდა გავრყვნათ ენა არც რუსიციზმებით, არც გალიციზმებით და არც გერმანიზმებით“ (გრ. ყიფ-

²⁰⁸ „ივერია“, 1904, № 35.

შიძე); „რაც ჩვენს ენაშია, უნდა ვამჯობინოთ სხვისას“ (ა. ნანეიშვილი); შეცდომაა უცხოური სიტყვების გადმოტანა რუსული ენის მიხედვით, უნდა შემოვიტანოთ უცხოური ძირი და დაეუმატოთ ჩვენი -ი დაბოლოება (პ. მირიანაშვილი); „თუმც რუსული ენა ჩვენთვის ის ძლიერი იარაღია, ურომლისოდაც ევროპულის მეცნიერების მიღება არ შეგვიძლია, მაგრამ რუსულმა ენამ კი მაინც გზა-კვალი შეუშალა ჩვენს გრამატიკას, ჩვენი ენის ნორმალურ ზრდას“ (ნ. ურბნელი); უცხო სიტყვები საჭიროების შემთხვევაში „უნდა შეითვისოს ენამ... მაგრამ სიფრთხილით, წინმხედველობით, გარჩევით, რომ სიგონჯე და უმსგავსოება არა შემოგვეპაროს რა“ (დომ. ყიფიანი).

მითუმეტეს დაუშვებლადია მიჩნეული ჩვენი ენისათვის უცხო გრამატიკული კატეგორიისა და სინტაქსური კონსტრუქციების შემოღება სხვა ენათა გავლენით. „მამრობითად და მდედრობითად სიტყვის დაყოფა ქართული ენისათვის არას დროს არც ყოფილა და არც არის საჭირო... ქართული ენა ამას ვერ ითვისებს“ (დომ. ყიფიანი). სქესების შემოღება ქართულში—„ეს არის უკანსვლა ენის მეცნიერებაში“ (პ. მირიანაშვილი). „უცხოური კულტურისა და ენის ნორმების ბატონობისას ადგილობრივი ენა გადაგვარების გზაზე დგება და გაბატონებული ენის ღონეს დაესესხება აზრის გამოთქმის. მაშინ გაბატონებული ენის პრეფიქსი გადმოდის დამონებული ენის ფსიქიკაში და აზრს თავისებურად გამოათქმევინებს“ (პ. მირიანაშვილი).

21. ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრებისა და დახვეწის ერთ-ერთ საშუალებად მიჩნეულ იქნა ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნა, ილია წუხდა, — „ტერმინების უქონლობა მეტისმეტად აბრკოლებს კაცსაო“, — და ბევრს იღწოდა ტერმინოლოგიის შესაქმნელად.

„ივერია“ მიესალმება ქართულ ენაზე „დაწყებითი ალგებრის“ სახელმძღვანელოს შედგენას, რითაც გზას იკათავდა მეცნიერული ტერმინოლოგია.

ივ. ახალშენიშვილი აყენებს საკითხს (1901 წ.), რომ ტერმინოლოგიის შესამუშავებლად გამოყენებულ იქნეს ქ. შ. წ. კ. გ. საზოგადოების მდიდარი ფონდები. ამ აზრს მხარს უჭერს „ივერიის“ 1902 წ. № 116-ის მეთაური წერილი.

22. „ივერია“ მივიდა იმ აზრამდე, რომ სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საკითხები უნდა გადაწყდეს არა პრესაში პაექრობით ან ინდივიდუალური წესით, არამედ სპეციალისტთა თავყრილობაზე მსჯელობის შედეგად.

1886 წ. სარედაქციო წერილში „ივერია“ იუწყებოდა: „ჩვენ ვარჩიეთ შეგვეკრიბა რამდენადაც შესაძლოა ქართული ენის მცოდნენი

და ყველა საცილობელი საგრამატიკო საგნები გავვერკვია. ამას შე-
ვუდექით კიდევო“. 1895 წ. „ივერიაში“ კი გვითხულობთ: „საჭიროა
ამ საგანზედ მოლაპარაკება და ამა თუ იმ დადგენილების მიღება“.

ასეთი ზოგადეოროიული საკითხები ისმებოდა „ივერიაში“. ვფი-
ქრობთ, საინტერესო სურათს მოგვცემს მათი შედარება „დროება“-
„კვალის“ თანამშრომელთა მიერ წამოყენებულ მოსაზრებებთან. ეს
მომავლის საქმეა.